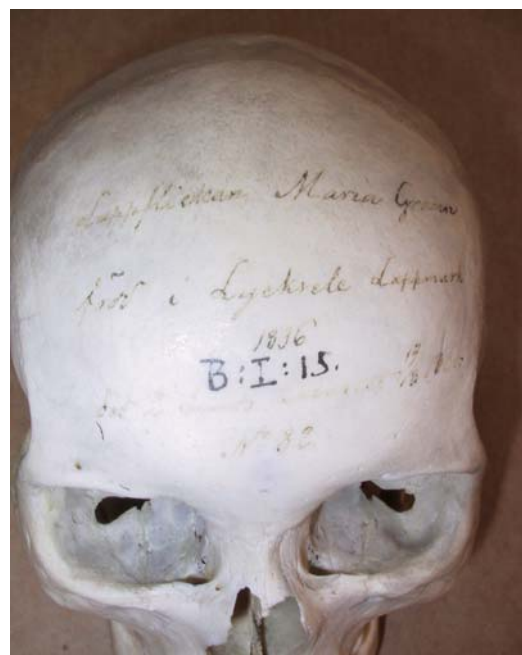

Samiskt kulturarv i samlingar

Rapport från ett projekt om återföringsfrågor gällande samiska föremål

Arkeologisk rapport
2005:1
Gunilla Edbom
Åjtte, Svenskt Fjäll- och
Samemuseum
(2:a omarbetade versionen)

Innehåll

1. Inledning	3
2. Bakgrund.....	3
3. Syfte och mål.....	3
4. Rapportens upplägg	3
5. Begreppet repatriering	4
6. Historisk överblick av insamling av kulturföremål	5
7. Historisk överblick över den fysiska antropologin i Sverige.....	6
7.1. 1700-talets kulturhierarkiska föreställningar	7
7.2. 1800-talets skullmätningar, att fastslå ursprungsbefolkningen	7
7.3. Fysiska antropologiska undersökningar	8
7.4. Rashygien	9
7.5. Rasbiologiska institutet i Uppsala (1922-1958).....	10
7.6. Samtidens syn på rasbiologisk forskning	10
8. Dagens osteologiska forskning	11
9. Myndigheter med ansvar över kulturarvsfrågor i Sverige	12
9.1. Sveriges regering och riksdags mål	12
9.2. Kulturdepartementet.....	13
9.3. Statens Kulturråd	13
9.4. Riksantikvarieämbetet	14
9.5. Länsstyrelserna	14
9.6. Sametinget i Sverige	14
10. Museer och museisystemet	15
10.1. Museimyndigheter	15
10.2. Centrala museer	16
10.3. Ansvarsmuseer	16
10.4. Läns museer.....	16
10.5. Stiftelsen Nordiska museet	17
10.6. Åjtte, Svenskt Fjäll- och Samemuseum.....	17
10.7. Övriga museer i Sápmi, svenskt område	18
10.8. Samiska museer.....	18
11. Kulturminneslagen.....	19
11.1. Fornlämningar & fornynd.....	19
11.2. Utförelse och export av kulturföremål	19
11.3. EU-betämmelser.....	21
12. Etiska regler och riktlinjer	21
13. Exempel från olika länder på lagar, riktlinjer och arbete gällande repatriering	22
13.1. Sverige.....	22
13.2. Norge.....	23
13.3. USA.....	23
13.3.1. “National Muesum of the American Indian”, NMAI	24
13.3.2. “The Native American Graves Protection and Repatriation Act”, NAGPRA... ..	24
13.4. Storbritannien.....	24
13.5. Australien	25
13.6. Kanada	25
13.7. Argentina.....	26
14. Exempel och diskussioner kring repatriering	26
14.1. Sverige.....	26
14.1.1. Etnografiska museets repatrieringar	26

14.1.2. Graven vid Atoklinten, Tärnaby	27
14.2. Norge	28
14.2.1. Seiten från Gárgovárri	28
14.2.2. Kvarlevorna av Mons Somby och Aslak Hætta	28
14.3. USA	28
14.3.1. Föremål från gravplatsen Spiro, USA	29
14.3.2. The Kennewick Man, Washington, USA	29
15. Tidigare inventeringar av samiska samlingar i Sverige	30
15.1. Inventering 1930 – 40 talet, av samiska trummor	30
15.2. Inventering 1980 av samiska samlingar i Sverige	30
15.3. Inventering 1984, äldre samiskt skelettmaterial i svenska samlingar	31
16. Redovisning av inventering år 2004	31
16.1 Enkäten	31
16.2. Svaren	31
16.3. Besöken	33
16.3.1. Musée de l'Homme, Paris, Frankrike	33
16.3.2. Museum für Völkerkunde Dresden, Tyskland	34
16.3.3. Naturalienkabinett Waldenburg, Waldenburg, Tyskland	35
16.3.4. Museum Europäischer Kulturen, Berlin, Tyskland	36
16.3.5. British Museum, London, Storbritannien	37
16.3.6. Pitt Rivers museum, Oxfords universitet, Oxford, Storbritannien	38
16.3.7. Horniman museum, London, Storbritannien	39
16.3.8. Lunds universitet historiska museum, Lund	39
16.3.9. Historiska museet, Stockholm	40
16.3.10. Stockholms universitets osteologiska forsknings Laboratorium, Solna	41
16.3.11. Resultat av uppföljning av inventeringen av samiska trummor	42
16.4. Resultat Kulturhistoriskt material	42
16.5. Resultat humanosteologiskt material	43
17. Sammanfattning	43
17.1. Museer och insamling	44
17.2. Människan som undersökningsobjekt	44
17.3. Osteologisk forskning	45
17.4. Myndigheter med ansvar över kulturarvsfrågor i Sverige	45
17.5. Museer och museisystemet	46
17.6. Kulturminneslagen	47
17.7. Etiska regler och riktlinjer	47
17.8. Exempel på repatriering	48
17.9. Tidigare inventeringar	48
17.10. 2004 års inventering	49
18. Förslag på vidare arbete	50
19. Slutdiskussion	51
Referenser	53
Publicerade källor	53
Opublicerat material, muntlig information, e-post, brev och föredrag	56
Referenser till Internet sidor	56
Förteckning över bilagor	58

Bilderna på framsidan visar den samiska trumman och ett samiskt kranium vid Lunds universitets historiska museum, fasaden av Pitt Rivers museum i Oxford, Storbritannien, en barnsko och en björntandsamulett från, Museum für Völkerkunde Dresden, Tyskland. Samtliga foton, Gunilla Edbom, Åjtje.

Projekt om återföringsfrågor gällande samiska föremål

1. Inledning

Från 1600-talet och år framåt samlade bland annat kyrkan, staten och forskare in samiska föremål. Föremålen var av många slag; dräkter, bruksföremål och religiösa föremål. I forskningssyfte insamlade dessutom vissa forskare och institutioner under en tid samiska skelett och kranier från gravar. Idag ingår dessa föremål i museers och andra institutioners samlingar runt om i Sverige och Europa. För många samer har detta satt djupa spår. Vetskapen om att förfäder och deras ägodelar idag förvaras i olika samlingar långt borta från deras ursprungliga miljö och syfte är något som kastar ett oangenämt sken över historien. Detta projekt skapades för att få kunskap om vad samlingarna innehåller, vilka museer som har samlingar och i vilken omfattning dessa är.

2. Bakgrund

Åtjte, Svenskt Fjäll- och Samemuseum och Sametinget i Sverige beslutade år 2000 att tillsammans skapa ett projekt om återförande av samiska föremål och samlingar. Anledningen var främst de till Sametinget inlämnade motioner i denna fråga. Åtjte åtog att driva projektet. Projektet är ett sk. för-projekt och finansieras med medel från sametingets kulturråd och EG:s strukturfond mål 1 Norra Norrland.

3. Syfte och mål

Syftet med projektet var att utreda i vilken omfattning samiska föremål finns på museer och institutioner i Sverige och Europa samt att undersöka vilka möjligheter som finns för återförande av samiska föremål.

Målet med projektet var att sammanställa en rapport innehållande en översikt över samiskt kulturhistoriskt och arkeologiskt material från svenskt område på institutioner och museer i Sverige och i Europa. Projektet har en särskild fokus på religiösa föremål och skelettmaterial. Jämförelser med andra länder i avseende på återföringsfrågor har också gjorts.

Projektet är ett sk. för-projekt och syftet är inte att göra en fullständig genomgång och en heltäckande inventering utan mer att försöka få en inblick samlingarna, omfattning, innehåll och bakgrund, samt ge förslag på hur man vidare kan arbeta med dessa frågor.

4. Rapportens upplägg

Återförande av föremål är något som diskuteras runt om i världen, det kallas även repatriering, definition och begränsning av begreppet presenteras i kapitel 5.

De frågor som ställts gällande de samiska samlingarna i detta arbete är; vilken omfattning samlingarna har, vad det är för föremål, varför föremålen finns på museer i Sverige och runt om i Europa och hur föremålen kom till museerna. Inför detta arbete var det därför nödvändigt att göra en översiktlig historisk genomgång av insamlande och forskning, kapitel 6, 7 och 8. I rapporten finns även en genomgång över myndigheter och museer med ansvar över samisk kultur i Sverige, kapitel 9 och 10.

Förfrågningar om repatriering av mänskliga kvarlevor (humanosteologiskt material) har ofta som mål att återbegrava materialet. Därför finns det i rapporten en genomgång av rådande lagstiftning. Rapporten innehåller även en genomgång av rådande lagar gällande in- och utförelse samt återförande av kulturföremål i Sverige, kapitel 11.

Det har blivit allt vanligare att museer och forskare formulerar etiska regler och riktlinjer för sitt arbete. Dessa kan påverka beslut gällande repatrieringsfrågor, exempel på dessa finns i kapitel 12.

Under senare år har samernas äganderätt till sin egen kultur och sitt materiella kulturarv diskuterats vid olika konferenser och seminarier samt i olika artiklar. I Sverige har frågor om repatriering inte diskuterats i någon stor omfattning och när det har gjorts har det varit i samband med specifika frågor om repatriering eller specifika föremål och då ofta i dagspressen. Det finns ett antal exempel på hur repatrieringsfrågor diskuterats och lösts i olika länder, en genomgång av några exempel på repatriering och diskussioner kring återförande finns i kapitel 13 och 14.

Det har tidigare utförts tre inventeringar av det samiska material en kort genomgång av dessa presenteras i kapitel 15 och i bilagorna 3 –5.

För att få ett grepp om hur omfattande samlingarna vid de olika museerna och institutionerna är utfördes inom projektet en enkätundersökning. Några museer med samiska samlingar besöktes. En uppföljning av en inventering av samiska trummor utfördes inom projektet. Resultatet är redovisade i kapitel 16 och i bilagorna 8, 9 & 10.

Rapporten sammanfattas i kapitel 17 och några förslag på vidare arbete tas upp i kapitel 18. Som avslutning diskuteras några frågor som är viktiga att ta ställning till i vidare diskussioner om repatriering av samiska samlingar och föremål, kapitel 19.

5. Begreppet repatriering

Återförande av föremål är något som diskuteras runt om i världen. Det har blivit allt vanligare att även kalla det repatriering (fr. engelskan repatriation). De föremål som vanligen det ofta är frågan om när det gäller frågor om repatriering är, krigsbyten, mänskliga kvarlevor (humanosteologiskt material) och föremål av religiöst eller symboliskt värde. Krav på repatriering av kulturföremål är sker oftast mellan nationalstater, gäller till exempel krigsbyten. Det kan vara en fråga mellan en nationalstat och ett museum som till exempel, den Grekiska Parthenonfrisen på British museum, eller mellan ursprungsbefolkningar och museer och/eller nationalstater.

Under senare år har en stor uppmärksamhet ägnats samernas äganderätt till sin egen kultur och sitt materiella kulturarv. I Sverige har frågor om repatriering inte diskuterats så mycket och när det har gjorts har det varit i samband med specifika frågor om repatriering av enskilda föremål och då ofta i dagspressen (Hård 2000, Lindqvist 2003, Strandberg 2003, Lundmark 2003, TT 2003) . Men repatrieringsfrågor togs upp som huvudtema vid Skandinaviska Museiförbundets möte i Reykjavik 2002 och 2000 anordnades en konferensen ”vem äger kulturarvet?” vid Ájtte i Jokkmokk. Konferensen syfte var att lyfta fram frågor kring ansvar, ägande och förvaltning av det samiska kulturarvet. Bland annat diskuterades frågor om repatriering av samiska föremål (Mulk 2002, Ågren 2002).

I denna rapport diskuteras endast repatrieringsfrågor gällande kulturhistoriska föremål tillhörande ursprungsbefolkningar. Ofta när det gäller förfrågningar om repatriering av mänskliga kvarlevor (humanosteologiskt material) till ursprungsbefolkningar är målet att återbegrava dessa. Även arkivmaterial, fotosamlingar mm kan vara föremål för repatriering, men rapporten tar endast upp repatriering av kulturhistoriska föremål. Inte heller diskuteras förvaltningsfrågor, till exempel gällande landrätt och kulturarv.

6. Historisk överblick av insamling av kulturföremål

I skapandet av nationen Sverige, under 1500- och 1600-talen, kom den historiska forskningen liksom uppbyggandet av kultur- och naturhistoriska samlingar att bli viktig. Forskningen och samlingarna skulle hjälpa till att bekräfta och utgöra bevis för legitimiteten i de nationella anspråken. Gustav II Adolf fastställde år 1630 de första instruktionerna för antikvarierna i Sverige. I de sk. Memorialet står det: *”Först will H K Maj:t, att dhe allehanda gamble monumenter och saker sökia skole och sambla som färderneslandet kan blifva illustrerat medh”* (Åberg 1994). Statsmaktens stöd för detta arbete fortsatte sedan i och med att Carl IX gav sitt stöd till antikvitetstudiet år 1695. Idén om stormakten Sveriges ärorika förflutna når sitt klimax i och med Olof Rudbecks vision i Atlantica-verket 1679-98 där det nationalistiska högmodet fick fritt utlopp. Under 1600- och 1700-talen fanns det ett stort naturvetenskapligt och ekonomiskt intresse och vetenskapsakademien blir av allra högsta intresse för statsmakten. Samlingar av mineral, växter, djur och olika konstruktioner skulle bland annat främja den ekonomiska tillväxten. Det historiska intresset falnar dock något under upplysningstiden, vid slutet av 1700-talet, då verkligheten står i fokus (Åberg 1994, s.8-9).

Under 1800-talet tillkom nya vetenskapliga institutioner och dessa kom att bli en viktig del i Sveriges nationalisering. I den nationaliseringsprocessen användes både kultur- och naturaspekter. Det var ett flertal nya vetenskapliga discipliner som växte fram, till exempel geologi, geografi, botanik, fornkunskap/arkeologi, nordiska språk och folklivsforskning. Sverige genomkorsades under 1800-talet av forskare från en mängd olika discipliner, såsom geografer, antikvarier, kulturhistoriska samlare och upptecknare (Sörlin 1998).

Insamlandet av föremål blir under 1800-talet en viktig del i förståelsen av historien, det skedde bland annat med systematiseringen i arkeologiska perioder och genom etnologiska arbeten i det som ansågs vara perifera och isolerade bygder där forskare menade att kulturens ursprungsformer fanns. En nationell romantik som byggde på ”folkultur” växte fram. Av detta uppkom, från mitten av 1800-talet, regionala och lokala museer. Tidigare hade museer främst funnits i huvudstäder och i städer med universitet. Bildandet av regionala museer drevs av en känsla av att delta i ett viktigt historiskt kunskapsbyggande. Fokuseringen i idédebatten kom nu att ligga på ”folket” och inte som tidigare på nationen. För museerna kom därför insamlandet, och de kunskaper som föremålen gav, att få en större betydelse (Åberg 1994, s. 9).

Bland dom nya vetenskapliga disciplinerna som växte fram under 1800-talet fanns arkeologi och folklivsforskning (idag etnologi). I dessa ämnen samlades en stor mängd föremål in från Sverige och världen. De föremål som insamlades har byggt upp de samlingar som finns på museer idag. Arkeologin kom under 1800-talet att fokusera på studier av förändringar och utveckling av förhistoriska samhällen. Utvecklingsläran var allmänt vedertaget, dvs. moderna kulturer kunde indelas i serie från de enklaste till de mest avancerade. På så sätt erhöles insikter om de stadier som de mest utvecklade kulturer hade genomgått under förhistorisk tid, sk. kulturevolutionism. Förhistorien kom genom utvecklingsläran att kopplas samman med teorin om europeisk överlägsenhet och kom att påverka arkeologin runt om i världen. Samtidigt som den även hjälpte till att verifiera den västeuropeiska kolonialismen under 1800-talets senare hälft. Arkeologen Trigger (1993) menar att under 1800-talet senare hälft hade etnologi och arkeologi mycket utbyte, främst den delade teorin om den sk. utvecklingsläran. En av förgrundspersonerna var Sven Nilsson (1787-1883) som var drivande i läran om en enhetlig utveckling för mänskliga samhällen. Nilsson jämförde det arkeologiska materialet med etnografiskt material från Nordamerika, polartrakterna och Stillahavsöarna för att visa på denna enhetliga utveckling (Trigger 1993).

Enligt Trigger var det engelsmannen John Lubbock (1834-1913) som förde samman det darwinistiska synsättet på den mänskliga kulturen med förhistorisk arkeologi. Etnografiskt material kunde visa hur människor levde i förhistorien. Vissa typer av arkeologiska föremål kunde berätta vilken utvecklingsnivå en kultur hade nått till. Arkeologin kunde på så sätt bevisa den utveckling som hade skett i världen. På samma sätt kunde etnografiska föremål visa på en utveckling i 1800-talet samtida samhällen runt om i världen. Till exempel betraktades folkgrupper söder om Sahara i Afrika som "ett levande museum över mänsklighetens förflutna" (Trigger 1993:159). Arkeologin i de nordiska länderna har samma ursprung men analogier med etnografiskt material användes inte i samma utsträckning enligt Trigger. I slutet av 1800-talet började arkeologer att överge "den unilinjära evolutionistiska metoden" (Trigger 1993:179). Istället växte sig nationalismen starkare och kom på många håll att få stort inflytande i historieskrivningen.

Det antropologiska sällskapet i Stockholm bildades 1873 och syftet var "att inom Sverige befrämja antropologiens studium" (Ljungström 2004:33). Inom sällskapet fanns forskare från olika discipliner, men främst representanter från kulturhistoriska ämnen. Några år senare, 1877, bytte sällskapet namn till Svenska sällskapet för antropologi och geografi, vilket också visar sällskapets intresseområden. Antropologin betraktades som ett större forskningsfält som inrymde många vetenskaper. Det gemensamma för alla var att människan var undersökningsobjektet samt teorierna och metoderna i studiet av människan (Ljungström 2004).

Under 1900-talets början utvecklades den arkeologiska forskningen i Sverige snabbt, redan 1920 fanns ett flertal verksamma arkeologer utbildade i Sverige. Under denna tid arbetade arkeologerna främst inom fyra huvudriktningar: den kronologiska, den kulturhistoriska/etnografiska forskningen, bebyggelsearkeologiska forskningen och "historisk arkeologi" (arkeologi, historia, litteratur-/språkvetenskap) (Baudou 1997:124-128).

Som exempel på den insamling och forskning som förekommit i samiskt område kan några platser, dokumenterade på 1940-talet och finns i Ernst Mankers bok Lapparnas heliga ställen (1957), lyftas fram. Vid en genomgång av 179 platser ser man att på 33 av dessa (18%) är ett flertal olika människor med olika syften varit på platsen och också tagit med föremål därifrån, nästan uteslutande utan en arkeologisk undersökning. Föremålen har sedan hamnat på olika ställen (se bilaga 1). Senare tids dokumentationer visar också att det efter Mankers dokumentation har skett förändringar på offerplatserna. Förändringarna kan vara orsakade av skada och påverkan av människor men även av naturlig nedbrytning (Fornminnesregistret, Edbom 2003)

7. Historisk överblick över den fysiska antropologin i Sverige

Samlingarna på de statliga central museerna har sin grund i 1500- och 1600-talets insamlingar och kultur- och naturhistoriska samlingar anses av många forskare vara viktiga i skapandet av nationer. Samlingarna och forskningen hjälpte till med att bekräfta statens anspråk och på så sätt även främja den ekonomiska tillväxten. Under 1800-talet växte nya vetenskapliga discipliner fram och kulturhistoriska samlingar kom att bli en viktig del i förståelsen av historien. De olika folkens historia kom att stå i centrum till skillnad från nationens som tidigare (Åberg 1994, Sörlin 1998). En del i det arbetet var den fysiska antropologin, med till exempel kranimetrin, de sk. "skallmätningarna". Forskning vars resultat användes under 1900-talets idéer om rashygien. Dagens osteologiska forskning på humant material skiljer sig väsentligt från de fysiska antropologiska undersökningarna som till exempel skallmätningarna. Ofta krävs det endast mycket små mängder för analyser. Analyser som kan ge stor information om en människas liv och död.

7.1. 1700-talets kulturhierarkiska föreställningar

Idén om att det existerar en hierarki för världens olika kulturer har sin grund i 1700-talets upplysningstid då världens olika former av samhällen förklarades utifrån utvecklingsteorier. En av den tidens framträdande idéer var att samhällena utvecklats från barbari till civilisation eller från en lägre till en högre nivå. Det europeiska samhället var förstås civiliserat och högre medan jordens andra samhällen var mer eller mindre barbariska och också på olika lägre nivåer, till exempel var jordbrukarkulturer högre stående än jakt- och fångstkulturer. På 1800-talet kom de kulturhierarkiska idéerna att kopplas ihop med rasbegreppet. Inte bara djur utan även människor indelades i olika raser och de olika mänskliga raserna tilldelades olika egenskaper. Det fanns främst två typer av argumentationer för detta, ett som grundades på bibliska berättelsen om att vi alla härstammar från Adam och Eva. Alla mänskliga raser är resultat av en degenerering från lustgårdens människoideal, där vita människor skulle ha degenererat minst och svarta mest. Det andra argumentet var att människor tillhörde olika raser, med olika ursprung, vars förespråkare kallades "polygenister" (Gould 1983:33). En följd av detta resonemang var att eftersom svarta människor tillhörde en annan ras angick till exempel inte människorättsfrågor dem.

Det fanns flera teorier om vilka olika mänskliga raser som existerade. Men gemensamt var att även raserna delades in i lägre och högre stående och de europeiska raserna värderades högst. Människor i de "lägre" kulturerna tillhörde automatiskt även "lågt" stående raser med sämre egenskaper. Dessa kulturhierarkiska idéer var väl etablerade i Sverige på 1820-talet och möjligen ännu tidigare, dvs. långt innan Darwin publicerade sina teorier om utvecklingsläran. Föreställningen om de mänskliga raserna kom att bli ett vanligt begrepp i den vetenskapliga och politiska diskursen i Sverige under 1870-talet (Gould 1983, Lundmark 2002).

År 1859 publicerades Charles Darwins "Om arternas uppkomst". Darwins teorier om djurlivets utveckling och anpassning applicerades på människan av många forskare och kom att påverka synen på kulturer och människor. Historikern Lennart Lundmark menar att de socialdarwinistiska idéerna, där de svaga och när det gäller kulturer, lägre stående, går under till förmån för de starkare, dvs. högre, inte har styrt de politiska besluten rörande samiska frågor i Sverige. Istället ville politikerna bevara den samiska renskötkulturen men Lundmark menar att besluten var starkt påverkade av kulturhierarkiska och rasistiska föreställningar. Till exempel var avskaffandet av lappskaftelanden 1886 påverkat av 1700-talets utvecklingsteorier, då utredningen som låg som grund till beslutet menade att folk som inte kan påvisa en framskriden odling inte kan ha äganderätt till land (Lundmark 2002).

Vetenskapshistorikern och paleontologen Stephen Jay Gould (1941–2002) menar att nyttan av biologisk determinism är för makthavare så uppenbar så att den använts inom politiken. Vetenskap, menar Gould, måste förstås som ett socialt fenomen, i ett sammanhang är det en mänsklig aktivitet och kan inte vara objektiv (Gould 1983). En synpunkt som delas av de flesta forskare idag.

7.2. 1800-talets skullmätningar, att fastslå ursprungsbefolkningen

De första mätningarna som utfördes på den samiska befolkningen skedde redan på 1830-talet av arkeologen Sven Nilsson (1787-1883). Anledningen till de första mätningarna var att undersöka vilka som var nordens ursprungsbefolkning. Genom att jämföra arkeologiskt material samt kranier från förhistoriska gravar med samiska kranier samt skandinaviska "germanska" kranier kom han fram till att samerna var "den sista kvarlevan" av det förhistoriska folkslaget som en gång funnits i hela Sverige (Lundmark 2002, Ljungström 2004).

Anatomiprofessorn Anders Retzius (1796-1860), vid Karolinska institutet i Stockholm, ville med sin forskning bevisa att skullars form bestämde vilken karaktär människan hade.

Retzius samlade under 1830-1840-talet in kranier från hela Europa och utarbetade ett "skallindex" utifrån sina mätningar av dessa. En fördel med detta skallindex var att det inte krävde kranier utan forskningen kunde även ske på levande människor. Retzius delade in mänskligheten i två olika typer: kort- och långskalliga (brakycefaler respektive dolikocefaler). Av sin forskning, som omfattade folk från en stor del av världen, byggde Retzius en civilisationsteori. Han menade att Europas urbefolkning hade varit av den kortskalliga typen och han menade att de kortskallar som fanns kvar i Europa var rester av denna urbefolkning. De långskalliga hade invandrat senare till Europa och trängt undan de mer primitiva kortskallarna. Kortskalliga var förutom samerna, finnar, ungrare, slaver och basker. Detta blev grunden för den klassiska vetenskapliga rasindelningen av människan. Men det fanns ett vetenskapligt problem med skallmätningen. Det var att inom varje nation och folkgrupp fanns både kort- respektive långskallar representerade. Detta löstes genom ett evolutionistiskt resonemang, på samma sätt som kulturer hade utvecklats från låga till högre ansåg forskarna att människorna hade utvecklats från kortskallar till långskallar. Kortskallarna ansågs således ha sämre egenskaper och då även vara lägre stående de långskalliga (Ljungström 2004, Lundmark 2002, Gould 1983).

Men teorierna om att andra folkslag än de långskalliga européerna skulle vara Europas ursprungsbefolkning blev svårare att hantera ju mer de rasistiska tankegångarna blev rådande. Idéerna om kortskallarnas stora utbredningsområde under förhistorien blev allt mer ifrågasatt och en mängd arkeologer presenterade andra tolkningsmodeller. Även i denna argumentation användes det arkeologiska materialet i form av kranier från förhistoriska gravar som bevis för teorierna, men forskarna menade istället att resultaten visade att många av de förhistoriska kranierna var långskallar. Gustav von Düben (1822-1892) var en framträdande person i detta sammanhang. von Düben menade att samerna istället kommit till norra Skandinavien några århundraden före Kr. och sedan brett ut sig. I detta resonemang förekom hänvisningarna till lägre och högre kulturer och folkslag. Argument som att samer som ett lägre stående folk till exempel inte skulle ha kunnat åstadkomma stora förhistoriska monument, som större gravkonstruktioner, förekom. (von Düben 1873, Lundmark 2002, Ljungström 2004). Historikern Lennart Lundmark menar att denna svängning i synsättet på vilka som var Sveriges urbefolkning i grunden kom att förändra förutsättningarna för den svenska statens samepolitik (Lundmark 2002).

Hur varje enskilt kranium samlades in är i många fall oklart, men det finns exempel på hur olika typer av expeditioner och forskare på sina resor runt om i världen förutom växter, mineraler och geografiska fakta även samlade in skallar och skelett. Eric Mjöbergs expedition till Australien är ett exempel, se kapitel 14.1.1. Den franska "Recherche-expeditionen" till Norra Sverige, Finland, Norge, Spetsbergen och Vita havet är ytterligare ett. I brevväxlingen innan expeditionen framgår det att en fransk professor i medicin hade en önskan om att expeditionen skulle samla in samiska skallar. I en tidningsartikel beskrivs hur man vid denna expedition samlade två säckar "fulla med Lappsallar och människoben". Till sin hjälp med detta hade expeditionens deltagare den lokala prästen Lars Levi Læstadius. Det har senare visat sig, genom Læstadius brevväxlingar, att detta han gärna var behjälplig i insamlingen av samiska skelett och kranier (Knutsen & Posti 2002).

7.3. Fysiska antropologiska undersökningar

Senare delen av 1800-talet var evolutionismens tid, som beskrivits ovan, och kvantifieringens era. Genom exakta siffror skulle den sanna vetenskapen uppnås. Tillsammans bevisade metoderna skillnaderna mellan grupper av människor och rasismen kom att bli vedertagen vetenskap. Det mest betydelsefulla av allt som kunde mätas på en människa ansågs vara kranierna och hjärnorna. Resultatet av mätningarna bekräftade, på ett sätt som ansågs vara objektivt och vetenskapligt, skillnaderna mellan människorna och verifierade deras plats i

samhället. Svenske idéhistorikern Olof Ljungström menar att rasforskningen under 1800-talet i form av fysisk antropologi inte enbart kan betraktas som en rasistisk vetenskap. Den fysiska antropologin under början av 1800-talet skiljde sig från den på slutet av århundradet. Ljungström menar att de rasistiska uttolkarna av resultaten från den fysiska antropologins mätningar måste skiljas från de vetenskapsmän som utförde mätningarna (Ljungström 2004). Gould menar att vi nu i backspeglarna enkelt kan se att denna vetenskapliga metod styrdes av fördomar och att resultaten av mätningarna endast visade på förutbestämda slutsatser (Gould 1983).

Anders Retzius son, Gustaf Retzius (1842-1919), var en huvudaktör inom den fysiska antropologiska forskningen i Sverige före sekelskiftet 1900. Gustaf Retzius var, under sex år på 1870-talet och mellan åren 1889-1908, ledamot i styrelsen för Svenska sällskapet för antropologi och geografi och var även under en viss tid vice ordförande i sällskapet. Svenska sällskapet för antropologi och geografi var drivande inom den fysiska antropologiska vetenskapen i Sverige. Sällskapet genomförde fysiska antropologiska massundersökningar av närmare 46 000 värnpliktiga i Sverige åren 1897 och 1898. Resultatet publicerades i verket "Anthropologia suecica" år 1902 (Retzius 1902, Lundmark 2002, Ljungström 2004). Gustaf Retzius kom även att bli liksom sin far anatomiprofessor vid Karolinska institutet i Stockholm. Gustaf Retzius fortsatte sin fars forskning på kraniesamlingen en samling som under Gustaf Retzius växte till att omfatta ca 2200 skallar (Celin och Lindström-Kolsmyr opubl.). Den samlingen kallas nu allmänt för "Retzius samling". Retzius samling av samiska skallar förvarades vid Karolinska institutionen i Stockholm och enligt källor skall hela den sk. "Lappska samlingen" vid Karolinska institutionen ha förstörts vid en brand 1892. Gustaf Retzius skriver i ett brev angående branden att "Den största förlusten utgöres af den förträffliga lappska serien som torde vara oersättlig, inskaffad af min fader under en lång följd af år, hvartill kommo de genom Düben från Nordvi inköpta 17 skelett ur lappgrafvar" (Ljungström 2004:427).

Herman Lundborg (1868-1943) var en förgrundsfigur i den rasbiologiska forskningen och sedermera förespråkare för rashygien i Sverige. Lundborg var initiativtagare till "Folktypsutställningen" 1919 som visades i Stockholm, Uppsala och Göteborg. Det stora antalet besökare på denna utställning visar att rastänkandet var allmänt och av stort intresse både för allmänhet och i forskning. Utställningen var mycket välbesökt, i Uppsala kom ca 40 % av befolkningen för att se den (Baudou 1997, Ljungström 2004).

7.4. Rashygien

Rashygien (eugenik) var en internationell företeelse vid sekelskiftet 1800-1900 och det Svenska sällskapet för rashygien bildades 1909 i Stockholm. Eugeniken var en blandning av ärftlighetslära och rastänkande som gick ut på att människor med "undermåliga" anlag inte skulle få fortplanta sig och att en blandning av människor från olika raser inte var bra. Den rasbiologiska forskningen var den vetenskapliga garanten för dessa påståenden. På så sätt blev rashygien den praktiska tillämpningen av rasbiologin. Blandningen mellan olika raser fick, menade Herman Lundborg, alltid ett negativt resultat och kunde bland annat leda till brottslighet. Rasblandning var alltid negativt för den "högre" rasen enligt Lundborg (Broberg 1995, Lundmark 2002). Idéerna om rashygien innehöll alltså både en *etnisk rasism*, de olika rasernas egenskaper rangordnades och där de "högre" rasernas egenskaper skulle bevakas samt en *eugenisk rasism*, där vissa ärvda egenskaper, som vissa sjukdomar, inte skulle få tillåtelse att föras vidare till kommande generationer. Den senare förekom under en mycket längre tid än den förra och idéerna om genetisk rashygien ledde bland annat till tvångssteriliseringar som pågick ända in på 1970-talet (Svanberg & Tydén 1999).

7.5. Rasbiologiska institutet i Uppsala (1922-1958)

Det Svenska rasbiologiska institutet i Uppsala startade sin verksamhet 1922. Planerna på ett sådant forskningsinstitut hade då diskuterats både nationellt och internationellt under ett par decennier. Herman Lundborg var chef för institutet mellan åren 1922 – 1935. Institutet bedrev, genom främst Lundborg bl.a. fysisk antropologiska undersökningar av den samiska befolkningen i Sverige. Nu mättes inte endast skallarnas form utan hela människan studerades och mättes. Lundborgs undersökningar av samerna hade påbörjats 1913 och fortsatte under sommarsäsongerna fram till 1920. Inom rasbiologiska institutet fortsatte sedan undersökningarna i norra Sverige mellan åren 1922 och 1929 och under påföljande år till 1932. Även mellan åren 1932-1935 utförde Lundborg rasbiologiska undersökningar bland den samiska befolkningen (Lundmark 2002). Materialet från dessa undersökningar finns vid universitetsbiblioteket, Carolina Rediviva, i Uppsala.

Under Lundborgs ledning arbetade det Rasbiologiska institutet främst med den samiska befolkningen i Sverige. Men det var inte bara samer som utforskades på detta sätt. Inom verksamhet mättes också en stor del av den svenska befolkningen, befolkning på öar och i isolerade byar var speciellt intressanta för forskarna på institutet. Dokumentation av den svenska befolkningen var vad Rasbiologiska institutet skulle syssla med enligt direktiven men Lundborgs främsta intresse var den sk. Lappundersökningen. Totalt mättes ca 100 000 svenskar, dessa utgjordes främst av barn och ungdomar i skolor, värnpliktiga, patienter vid sjukhus och interner vid fängelser. Resultaten publicerades i ett antal verk, bland andra; ”The Racial Characters of the Swedish nation” (1926), som kom i svensk översättning ”Svensk Raskunskap” år 1927 och i en tysk översättning 1928. År 1932 utkom ”The race biology of the Swedish lapps, part 1” ett verk om de undersökningar som utförts på den samiska befolkningen i Sverige. Del två publicerades 1941. I del två presenteras 1 331 samer från Norrbotten, Västerbotten och Jämtland, med olika fysiska egenskaper som hårfärg och ögonfärg samt skallmått, längd m.m. angiva (Lundmark 2002).

Utöver den fysiska antropologin pågick även en medicinskt inriktad rasbiologi samt blodgruppsforskning vid institutionen. Efter det att Lundborg gått i pension 1935 kom den medicinska verksamheten att bli den institutionen som satsade på och 1958 inleddes Rasbiologiska institutet med Institutionen för medicinsk forskning, nu Biomedicinskt centrum (Broberg 1995, Lundmark 2002).

7.6. Samtidens syn på rasbiologisk forskning

Rasbiologi utvecklades snabbt från vetenskap till ideologi. En ideologi som var nödvändig för att ge den underliggande rasismen ett vetenskapligt alibi. Rasbiologins stora vetenskapliga värde och teorierna om rashygien ansågs vara av mycket stort värde. De genomsyrade både den samhällseliga debatten och vetenskapen. Endast några få vetenskapsmän och politiker kritiserade eller ifrågasatte den rasbiologiska forskningen. Men protesterna gällde vilka som studerades till exempel att institutet satsade för mycket resurser på att undersöka den samiska befolkningen. Metoden kritiserades också, till exempel att flickor fick ta av sig kläderna vid undersökningarna. En av dessa var Gunnar Dahlberg (1893-1956), chef på Rasbiologiska institutet efter Lundborg. Dahlberg menade bland annat att skallmätningar och rastänkande var en subjektiv och överskattad vetenskap (Broberg 1995, Baudou 1997, Lundmark 2002).

Att det inte var någon större officiell protest mot dessa undersökningar från samiskt håll omvittnar artiklarna i tidningen Samefolket från denna tid. Från 1925 finns en artikel som citerar Västerbottens Kuriren om den första nordiska raskonferensen i Uppsala och Stockholm 1926. Artikelns slutar med ”Om några få år torde ett stort rasbiologiskt arbete om de svenska lapparna kunna föreligga i tryck. Det kommer att gagna lapparna själva” (Samefolket 1925). 1933 recenserar verket ”The race biology of the Sweish lapps, part1” (1932) i Samefolket. Recensionen var positiv och det står bland annat ”ett imponerande verk, som icke saknar sitt

praktiska värde”. Men i artikeln konstateras det att forskningsarbetet var av ”ömtålig natur” men att Lundborg och hans medarbetare handskades med materialet och forskningens tillvägagångssätt ”med all önskvärd hänsynsfullhet och pietet”. Artikeln fokuserar på undersökningens vetenskapliga värde då den bevisar att den samiska kulturen allt mer ”absorberas” av den svenska majoritetskulturen och att bokens praktiska värde ligger i dess användande av ”kolonisationsproblemets lösning” (Samefolket 1933).

Författarinnan Sara Ranta-Rönnlund beskriver Lundborgs besök i sin hemby Årosjokk i ett av kapitlen i den skönlitterära boken Nådevalpar från 1971. Ranta-Rönnlund skriver att barnen var mycket uppskrämda inför Lundborgs rasbiologiska mätningar men de lugnade sig när lärarinnan gick först och visade att allt gick bra. Lundborg tjänstgjorde även som läkare för skolbarnen vid besöket (Ranta-Rönnlund 1971). Det finns även beskrivet att man vid äldreboendet i Jokkmokk var motvilliga till mätningarna (Broberg 1995). Klart är att vid ett fördjupat arbete, till exempel intervjuer, skulle andra synpunkter på rasbiologiska institutets arbete och arbetssätt att komma fram. Det visade bland annat TV-programmet i Sverigestelevision ”De icke önskvärda” (2002) som handlade om den rasbiologiska forskningen i Sverige.

8. Dagens osteologiska forskning

Osteologi är läran om ryggradsdjurens skelett. Inom arkeologin används osteologin för att till exempel fastställa art, ålder, kön, slakttid för de djur vars ben påträffas vid undersökningar. De få rester av ben som påträffas vid arkeologiska undersökningar är en mycket liten del av allt benmaterial som funnits på platsen. Det mesta har brutits ned, ätits upp av asätare eller på annat sätt försvunnit under tidernas lopp (Eriksson 1997). Jorden är som regel mycket sur i norra Sverige, även det gör att obrända ben vanligen förstörs mycket snabbt (Iregren och Ekman 1984). Men även klimatet har en avgörande inverkan. I varmt och fuktigt klimat bryts ben snabbt ned och i torrt kallt klimat kan ben förbli i stort sett opåverkade i tusentals år (Eriksson 1997). Rester av mänskliga ben påträffas oftast i gravar, även där ofta i mycket liten mängd.

När forskning bedrivs på mänskliga skelett kallas den humanosteologi. Även här kan längd, ålder, kön, skador och sjukdoms- och åldersförändringar iakttas. Studier av skelettmaterial kan även säga något om födan främst kom från land eller hav, tandstatus, blyförgiftning, släktskap mellan individer, datering och blodgruppsbestämningar (Daring 1993).

Analyser av kol i materialet ger information om varifrån det protein man ätit kommer, marin-, land- eller sötvattensmiljö. Analyser av kväve ger information om trofinivå på det protein som konsumerats, d.v.s. om födan kommit från växter eller växtätande djur. Analyser av svavel ger information om den geologiska berggrunden och därmed den geografiska hemvisten, under förutsättning att den varierar. Syre ger information om nederbörd och därmed temperatur och klimat. Genom att analysera olika skelettelement och tänder kan man få information om ovanstående från olika tidpunkter i individens liv. Det som är bra med att analysera proteinet i tänder är att tänderna inte nybildas utan ger den isotopsignal som inlagrades när tanden bildades. Tänder bildas vid olika tider i livet och detta bestämmer vilka tidpunkter i en människas liv som det går att få information om på detta sätt.

Det går alltså att få ut mycket information om en individs liv från ett litet material, sammanlagt behövs ca 1-2 g för att kunna utföra alla typer av analyser. En individs livshistoria kan studeras, omfattningen av amning, med hjälp av mjölkttänder, förflyttningar, skillnader i diet hos olika grupper i samhället, män-kvinnor, gamla-unga etc. Med DNA

analyser kan släktskap studeras, djurarter identifieras, bakteriellt överförda sjukdomar som normalt inte sätter några spår i skelettet kan studeras (Lidén, pers.inf. 2004-10-28).

Med moderna analyser kan så mycket mer information erhållas och dagens osteologi är helt väsenskielt från 1800- och 1900-talets skullforskning, rasbiologiska och rashygieniska forskning.

9. Myndigheter med ansvar över kulturarvsfrågor i Sverige

9.1. Sveriges regering och riksdags mål

I Sverige, liksom i de flesta andra länder finns en formulerad nationell kulturpolitik beslutad av riksdagen. Den nationella kulturpolitiken gäller för hela kultursektorn.

Målen är:

- att värna yttrandefriheten och skapa reella förutsättningar för alla att använda den,
- att verka för att alla får möjlighet till delaktighet i kulturlivet och till kulturupplevelser samt till eget skapande,
- att främja kulturell mångfald, konstnärlig förnyelse och kvalitet och därigenom motverka kommersialismens negativa verkningar,
- att ge kulturen förutsättningar att vara en dynamisk, utmanande och obunden kraft i samhället,
- att bevara och bruka kulturarvet,
- att främja bildningssträvandena samt
- att främja internationellt kulturutbyte och möten mellan olika kulturer inom landet.

(Regeringens proposition 1996/97:3). Riksdagen beslutade i enlighet med regeringens förslag.

I regeringens proposition Kulturarv - Kulturmiljöer och kulturföremål 1998/99:114 menar regeringen bland annat att kulturpolitiken skall skapa nödvändiga förutsättningar för att bevara och bruka kulturarvet och att kulturarv är en del av samtiden. Även denna proposition tog riksdagen beslut om i enlighet med regeringens förslag.

De övergripande målen för verksamheten inom kulturmiljöområdet skall vara:

- Ett försvarat och bevarat kulturarv
- Ett hållbart samhälle med goda och stimulerande miljöer och med kulturmiljöarbetet som en drivande kraft i omställningen
- Allas förståelse, delaktighet och ansvarstagande för den egna kulturmiljön
- Nationell och internationell solidaritet och respekt inför olika gruppers kulturarv

Under målet: ”Allas förståelse, delaktighet och ansvarstagande för den egna kulturmiljön” står det i propositionen bland annat att:

”Människor utan erkänt kulturarv och dokumenterad historia riskerar att stå sämre rustade när de skall delta i formandet av samhället och hävda sina krav på lika rättigheter och möjligheter” (Regeringens proposition 1998/99:114).

Verksamhetsmålet ”Nationell och internationell solidaritet och respekt inför olika gruppers kulturarv” är formulerat:

”Kulturarvet i Sverige är en del av mänsklighetens kulturarv och som sådant ett svenskt ansvar gentemot det internationella samfundet. Av motsvarande skäl bör Sverige engagera sig i ett solidariskt samarbete med andra länder för att skydda detta arv. Men kulturarvet är inget enhetligt. Tvärtom utmärks det av mångsidighet och olikhet över tiden och mellan

regioner och folkgrupper. Denna rikedom är en väsentlig del av kulturarvets värde och kulturmiljöverksamheten måste arbeta i medvetande om och respekt för skilda kulturyttringar. Förståelsen för olika gruppers kulturarv inom och utom det egna landet är en grund för tolerans med olikheter. Men kulturarvet kan också missbrukas i ett trångsynt identitetsbyggande som i förlängningen kan leda till utestängning av det olikartade. Kulturmiljöverksamheten skall därför ta ansvar för kunskapen om och tolkningen av kulturarvet och härigenom medverka till ett ansvarsfullt användande” (Regeringens proposition 1998/99:114).

De kulturpolitiska målen omformuleras när behov anses föreligga och de som riksdagen beslutat gäller till dess att nya mål formulerats och beslutats.

9.2. Kulturdepartementet

Kulturdepartementet bildades 1991 och ansvarsområdet är frågor som berör konst, kulturarv, media och trossamfund. Departementet har även ansvar för 25 myndigheter och 40 olika institutioner och stiftelser. På kulturdepartementet finns två sekretariat, Sekretariatet för rättsliga frågor samt Sekretariatet för samordning och utveckling. Kulturdepartementets arbete sköts inom Kulturenheten och Medieenheten. Cheferna på enheterna är opolitiska och titeln är oftast departementsråd. På enheterna handläggs ärenden innan regeringsbeslut. Kulturenheten ansvarar för bland annat för nationella minoriteter inom kulturpolitiken och för frågor som rör arkiv, museer, kulturmiljö, hemslojd samt forsknings- och utvecklingsfrågor inom departementets ansvarsområde. Enheterna sköter kontakterna med departementets myndigheter dit hör bland andra Statens Kulturråd, Riksarkivet, Landsarkiven, Riksantikvarieämbetet och de centrala museerna. Statens kulturråd ska bland annat genomföra den nationella kulturpolitik som beslutas av regering och riksdag. Det finns tio centrala statliga museimyndigheter som lyder under kulturdepartementet och de kan bestå av flera museer. De centrala museerna är organiserade som myndigheter eller stiftelser (Kulturdepartementet 2003, Regeringskansliets hemsida 2004: <http://www.regeringen.se>).

9.3. Statens Kulturråd

Kulturrådet är en statlig myndighet under kulturdepartementet. Huvuduppgifterna för kulturrådet är att ge ett samlat underlag för den statliga kulturpolitiken och att bistå regeringen med att genomföra den.

Kulturrådet ansvar är att:

- fördela statligt kulturstöd till teater, dans, musik, litteratur, kulturtidskrifter och folkbibliotek samt konst, museer och utställningar
- ge regeringen underlag för kulturpolitiska beslut, bl.a. genom att följa upp och utvärdera de statliga insatserna på kulturområdet
- informera om kultur och kulturpolitik.

Kulturpolitiken och Kulturrådets uppdrag styrs på lång sikt av de kulturpolitiska mål som riksdag och regering har antagit och det årliga uppdraget formuleras i ett s.k. regleringsbrev från regeringen. De kulturpolitiska mål som Riksdagen fastställde 1974 utgör grunden för dagens kulturpolitik i Sverige. Målen modifierades 1996. Kulturrådet ger läns museerna bidrag till verksamhet och utveckling och ger ansvarsmuseerna bidrag till forsknings- och utvecklingsinsatser. Det är avdelningen för konst, museer och utställningar (KMU) på Kulturrådet som ansvarar för museiområdet. Avdelningen gör även utredningar inom museiområdet åt regeringen (Kulturrådets hemsida, oktober 2004: <http://www.kulturradet.se>).

9.4. Riksantikvarieämbetet

En av de statliga myndigheterna som lyder under kulturdepartementet är Riksantikvarieämbetet (RAÄ). Riksantikvarieämbetet ansvarar för frågor som rör kulturmiljövård och kulturarv. Ämbetet som riksantikvarie har gamla anor, det inrättades redan på 1600-talet. Då var syftet att dokumentera och inventera den forntida kulturen bland annat genom kopiering av runinskrifter. Riksantikvarieämbetets arbete sker nu till stor del i samverkan med bland annat länsstyrelserna och de regionala museerna.

Myndighetens verksamhet är uppdelad på fem områden: kunskapsuppbyggnad, myndighetsarbete, vård, publikt arbete och uppdragsarkeologi. Tillsammans med länsstyrelserna och läns museerna ansvarar Riksantikvarieämbetet för att kulturarvet bevaras och görs tillgängligt. RAÄ bevakar bl.a. att hänsyn gällande kulturmiljön tas i samhällsplaneringen. (Riksantikvarieämbetets hemsida, <http://www.raa.se>).

Riksantikvarieämbetet skall som central myndighet arbeta för att målen för verksamheten inom kulturmiljöområdet uppnås.

Riksantikvarieämbetets verksamhet skall bl.a. syfta till att:

- stärka kulturarvets och kulturmiljöns ställning i den regionala och lokala utvecklingen,
- kulturarvet och miljöns kulturvärden skall tas till vara inom olika samhällssektorer bl.a. inom areella näringar, infrastruktur och bebyggelse
- uppnå en ökad samordning mellan kultur- och naturmiljösektorerna.

Målet är att Riksantikvarieämbetet skall vara samlande och pådrivande i kulturmiljöarbetet. Riksantikvarieämbetet skall arbeta för att utveckla samspelet mellan den statliga kulturmiljöorganisationen, kommunerna och de centrala kulturarvsinstitutionerna (Riksantikvarieämbetets hemsida: <http://www.raa.se> och Regeringsbeslut 16, 2004).

9.5. Länsstyrelserna

Länsstyrelsen som inrättning har funnits i nästan 400 år. Axel Oxenstierna inrättade myndigheten 1634 och tillsatte en landshövding som chef i varje län. Den främsta uppgiften för länsstyrelserna var då att kontrollera fogdarna så att skatterna drevs in på rätt sätt. Landshövdingen var konungens befallningshavande i länet.

Även idag är länsstyrelserna regeringens och riksdagens utövare i länen. Länsstyrelsen får sitt uppdrag av regering och riksdag och genomför beslut tagna där. Länsstyrelsernas högsta beslutande organ är en styrelse som består av politiker och sakkunniga. Länsstyrelserna har som uppgift inom det regionala kulturmiljöarbetet bland annat att delta i den regionala planeringen, att besluta i ärenden enligt kulturminneslagen, fördela statliga bidrag till fornminnes- och byggnadsvård m.m. och lämna råd i frågor som berör kulturmiljön. (Länsstyrelsernas hemsida 2004 <http://www.lst.se>).

9.6. Sametinget i Sverige

Sametinget inrättades 1993 efter beslut av Riksdagen. Det är en statlig myndighet med uppgift att bevaka de frågor som berör samisk kultur i Sverige.

Sametinget är ett samiskt organ med 31 folkvalda ledamöter. Sametinget är både ett folkvalt organ och en statlig myndighet med uppgift att verkställa den politik och de beslut som fattas av riksdag och regering. Sametinget är inte ett organ för samiskt självstyre.

De huvudsakliga uppgifterna för sametinget är att:

- besluta om fördelning av statens bidrag till samisk kultur och samiska organisationer
- leda det samiska språkarbetet

- medverka i samhällsplaneringen och bevaka att samiska behov beaktas
- informera om samiska förhållanden

Sametingets kulturråd har uppgiften att fördela de medel som via statsbudgeten anslås till samisk kultur samt medel från Samefonden för samisk kultur och samiska organisationer. Jordbruksdepartementet är det samordnande departementet för samefrågor i Sverige. (Sametingets hemsida 2004: <http://www.sametinget.se>, Regeringskansliets hemsida 2004: <http://www.regeringen.se>).

10. Museer och museisystemet

Museerna i Sverige ingår i en struktur där museerna har olika ansvarsområden. Museerna är även uppdelade i geografiska områden eller indelade i olika faktaområden. Museer och museistrukturen har vid ett antal gånger varit föremål för statliga utredningar. Den senaste statliga museiutredningen genomfördes 1994. I den hävdas att museiorganisationen i Sverige med dess arbets- och ansvarsuppgifter inte är produkten av en samlad vilja eller ens tanke. Det skulle istället vara "historiens verk" (SOU 1994:51). Men det finns forskare som hävdar precis motsatsen, det vill säga att museer medvetet har används som redskap vid nationsbildande och för att stärka den nationella känslan (Bohman 1997 s.13ff).

I dagens museisystem finns en uppdelning och inriktning i geografisk, kulturell, ämnesmässig eller tidsmässig ämnesområde. En del museer täcker många ämnes- och tidsmässiga områden inom sitt geografiska område tex. länsmuseumerna (SOU 1994:51). Länsmuseumerna är som regel stiftelser ofta med landsting, kommun och hembygdsförbund som stiftare. Det finns även många kommunala museer under antingen kommunal förvaltning eller under stiftelser med kommunen som huvudman. Ytterligare en typ av museer är de enskilda museerna där varken stat, landsting eller kommun är huvudman. De kan istället höra till exempelvis ideella föreningar, stiftelser, företag eller branschorganisationer (I Museiförslag. Rapport från kulturrådet 1986:3). De olika museerna har alltså olika samhällsuppdrag, de kan till exempel vara:

- nationellt, givet av Kungen, regeringen, departement eller av riksdagen,
- regionalt, givet av landsting eller länsstyrelse,
- kommunalt, givet av kommunstyrelse, kommunfullmäktige eller en nämnd.

Ett museums uppdrag kan även vara givet av en förening eller korporation, till exempel en hembygdsförening (vid bildandet av många länsmuseumerna har hembygdsförbund varit initiativtagare) eller en bildningsinstitution osv (SOU 1994:51, bilaga 1).

10.1. Museimyndigheter

Det finns tio statliga museimyndigheter som lyder under kulturdepartementet, dessa är: Arkitekturmuseet, Livrustkammaren med Skoklosters slott och Hallwylska museet, Moderna museet, Nationalmuseum med Prins Eugens Waldemarsudde, Naturhistoriska riksmuseet, Statens försvarshistoriska museer, Statens historiska museer, Statens museer för världskultur, Statens musiksamlingar och Statens sjöhistoriska museer (Rapport från kulturrådet 1986:3).

Statens Historiska museum (SHM) är en museimyndighet och i Förordning (1997:1172) finns instruktion för Statens historiska museer står det bland annat i 10 § att: "Statens historiska museums verksamhetsområde inom myndigheten är Sveriges historia, byggd på det arkeologiska materialet, samt svensk kyrklig konsthistoria". Det innebär att Statens Historiska museum ansvarar över det samiska arkeologiska materialet.

10.2. Centrala museer

Utöver museimyndigheterna finns det centrala museer. De centrala museernas uppgifter kan sammanfattas: att förvalta och visa vårt nationella kulturarv och kulturarv från andra länder; genom service, rådgivning, vandringsutställningar, depositioner mm vara gemensamma resurser för landets museer samt vara lokalmuseer i sin region (Rapport från Kulturrådet 1986:3). De flesta centrala museer är belägna i Stockholm eller Stockholmsregionen. De centrala museerna och de stiftelser med statsbidrag är (år 2002): Stiftelsen Nordiska museet, Stiftelsen Skansen, Stiftelsen Tekniska museet och Stiftelsen Arbetets museum. Regeringen ger även statsbidrag till vissa regionala museer, läns museer och bland andra Nordiska Akvarellmuseet, Naturhistoriska museet i Göteborg, Judiska museet, Bildmuseet, Zornsamlingarna och även till Stiftelsen Föremålsvården i Kiruna (Statens Kulturråd 1986, Statsliggaren 2004).

10.3. Ansvarsmuseer

Vid den museiutredning som utfördes åren 1985-1986 delades de centrala museerna, ej museimyndigheterna, in i två kategorier centrala museer och ansvarsmuseer. Ansvarsmuseerna tilldelades enligt museiutredningen och museipropositionen 1987, ett särskilt nationellt ansvar inom sina områden. Ansvarsmuseerna skulle ta ansvar för olika nationellt övergripande uppgifter och de skulle samverka med landets museiväsen. De centrala museerna fick benämningen specialmuseer. I 1994 års museiutredning framkom det att den positiva effekten av skapandet av ansvarsmuseer har varit mycket begränsad. Det finns idag sex ansvarsmuseer med uppdrag från regeringen dessa är: Moderna museet, Nationalmuseum, Naturhistoriska riksmuseet, Nordiska museet, Statens historiska museum och Statens museer för världskultur. Ansvarsmuseerna kan ansöka om bidrag från Statens Kulturråd till forsknings och utvecklingsinsatser. (Nyström 1998, SOU 1994:51, Statens Kulturråds hemsida oktober 2004: <http://www.kulturradet.se>). Statens historiska museum har ansvaret över föremål och osteologiskt material som erhållits genom arkeologisk verksamhet i Sverige, samt för svensk kyrklig konsthistoria.

10.4. Läns museer

Under 1800-talets senare del började museer vars verksamhet var knuten till specifika landskap eller landsdel att växa fram. Verksamhetsområdena var främst kulturhistoria, arkeologi och konst. Till en början ägdes dessa museer, som först senare kom att kallas läns museer, av kulturminnesvårds föreningar med museala ändamål, men de flesta är nu mera organiserade som stiftelser med kommun och landsting som stiftare (Kulturrådet 1986:1).

Länsmuseistrukturen fastställdes 1965 (SOU 1994:51). Förutom regional museiverksamhet ansvarar läns museerna ofta för vissa uppgifter inom statlig och kommunal kulturminnesvård och då i samverkan med länsstyrelser och kommuner (Kulturrådet 1986:1). Andra huvudverksamheter för länsstyrelserna är enligt Statens Kulturråd dokumentation, pedagogisk verksamhet, utställningsproduktion och att utveckla konstverksamheten. Av det stöd som Kulturrådet fördelar till museerna i Sverige får läns museerna mest och en av läns museernas uppgift given av Kulturrådet är att de närmaste åren arbeta med frågor som rör mångkultur. Kulturrådet skriver på sin hemsida att läns museerna ofta är ett centrum för museiverksamhet i sina regioner (Kulturrådets hemsida oktober 2004: <http://www.kulturradet.se>).

Länsmuseerna i Norrbottens-, Västerbottens-, Västernorrlands-, Jämtlands-, Dalarnas och Gävleborgs län har ansvar och bedriver verksamhet rörande den samiska kulturen i det egna länet.

10.5. Stiftelsen Nordiska museet

Det största kulturhistoriska museet i Sverige är Nordiska museet. Nordiska museet och Skansen grundades 1873 av Artur Hazelius (1833-1901) genom öppnandet av den skandinavisk-etnografiska samlingen. Idag är museet skilt från Skansen. Nordiska museet är en stiftelse under egen förvaltning och lyder under stiftelselagen, dvs. museet är inte en myndighet.

Målet för Nordiska museet är enligt regeringen ”att bevara vårt kulturarv”. Nordiska museets uppgift är att ”utveckla och förmedla kunskap om och upplevelser av kulturarvet och härigenom ge perspektiv på samhällsutvecklingen” (Regeringsbeslut nr 55, 2003-12-11). Ansvarsområdet för Nordiska museet är den svenska kulturhistorien från 1520 och framåt, det omfattar arbete och liv i Sverige från 1500-talet till nutid. I samlingarna ingår även jämförande material från andra, främst de nordiska länderna. Museets insamlingsansvar omfattar all kulturhistoria i Sverige med undantag för det som direkt tillagts andra museer (Kulturrådet 1986:3).

Nordiska museet är nationellt museum med rollen som ansvarsmuseum för kulturhistoria inom Sveriges gränser, alltså även för den samiska kulturen. Nordiska museet hade redan vid öppningen av den andra utställningen 1874, en utställning av bilder med samiska motiv från Gustaf och Lotten von Dübens dokumentationsresor i Pite- och Lulesamiskt område. Under åren inkom mer samiskt material till Nordiska museets samlingar från svenskt, finskt, norskt och ryskt samiskt område och den samiska samlingen blev med tiden omfattande. En speciell tjänst för samisk kultur har funnits på museet från 1939 och fram till och med 2003 då tjänsten förändrades till att omfatta samtliga minoritetskulturer i Sverige. Nordiska museets insamling av samiskt material har inte haft samma aktualitet i och med Åjtte tillkomst. Men hur Nordiska museums arbete med samisk kulturhistoria kommer att gestalta sig i framtiden är ovisst, men en ny samisk utställning planeras till 2007. Nordiska museet har ett speciellt arkiv för samiskt material, det sk. Lappska arkivet, där finns bland annat uppteckningar från de dokumentationer som utförts i Nordiska museets regi med frågelistor, fotografier m.m. (Nordiska museets hemsida 2004 <http://www.nordiskamuseet.se>, Kjellström 1998, Brundin, muntlig inf. 2005-01-19). Nordiska museets samiska samling består av föremål tillhörande Nordiska museet samt deponerade föremål från Statens Historiska museum.

10.6. Åjtte, Svenskt Fjäll- och Samemuseum

En museistiftelse bildades 1983 och Åjtte invigdes 1989 med svenska staten, Jokkmokks kommun, Norrbottens läns landsting och de samiska organisationerna SSR och Sameättnam som huvudmän. Åjtte har ett nationellt uppdrag och det är att vara huvudmuseum i Sverige för samisk kultur, bedriva specialmuseiverksamhet för fjällregionen i Sverige samt driva ett informationscentrum för fjällturismen.

Regeringen utser fyra ledamöter i Åjttes styrelse, varav en är ordförande och en utses av sametinget, kommun och landsting har en plats var i styrelsen, SSR har två ledamöter och Sameättnam en. Det innebär att fyra av styrelsernas nio medlemmar är representanter från samiska organisationer och att minst fyra är samer.

Åjtte har i sina stadgar tre uppdrag, att:

dels bedriva *specialmuseiverksamhet* för fjällregionen i Sverige, innefattande att med riksperspektiv dokumentera och sprida kunskap om fjällvärldens natur- och kulturhistoriska utveckling liksom samspelet mellan naturförutsättningarna och olika former av nyttjande av fjällmiljön,

dels bedriva *huvudmuseiverksamhet* i Sverige för den samiska kulturen, innefattande forskning kring denna kultur samt att dokumentera, belysa och informera om den samiska kulturens utveckling och de samiska traditionerna, och dels driva ett informationscentrum för fjällturismen. Museet skall i sin verksamhet integrera natur och kultur i forskning, dokumentation och förmedling.

I stadgarna anges vidare att det åligger stiftelsen särskilt att:

1. vårda, förteckna, vetenskapligt bearbeta och genom nyförvärv berika de samlingar och det dokumentationsmaterial som har anförtrotts stiftelsen,
2. hålla ett urval av samlingarna och dokumentationsmaterial tillgängligt för allmänheten,
3. bedriva forskning och undervisning inom stiftelsens verksamhetsområden,
4. bedriva konserveringsverksamhet inom det samiska museiområdet,
5. verka för en kanalisering av den växande fjällturismen och genom information och undervisning om fjällens natur och den samiska kulturen ge fjällturismen ett bredare innehåll,
6. samarbeta och samråda med andra museer, statliga och kommunala myndigheter, kulturinstitutioner, organisationer och enskilda som är verksamma inom stiftelsens verksamhetsområden.

10.7. Övriga museer i Sápmi, svenskt område

I Sápmi, det samiska området, finns det utöver länsmuseumerna och Åtton ett flertal andra olika typer av museer som har samiska kulturhistoriska samlingar och bedriver verksamhet som berör samisk kulturhistoria. Det kan vara kommunala museer som till exempel Silvermuseet i Arjeplog som även bedriver forskning och Gällivare hembygdsmuseum vidare även hembygdsgrändar, som i Jukkasjärvi och samegrändar som den i Tärnaby (den är nu nedlagd).

10.8. Samiska museer

1976 tillsatte Nordiska Samerådet en museikommitté med representanter för Sverige, Norge och Finland. Kommittén arbetade fram ett antal kriterier för samiska museer. Avsikten var att, med hjälp av dessa kriterier, klart kunna skilja samiska museer från museer med samiska samlingar. Kriterierna för ett samiskt museum är enligt kommittén att:

1. museets styrelse skall ha samisk majoritet,
2. administrativ och professionell ledning skall utföras av samer,
3. samisk kultur skall vara huvudsaken i museets verksamhet,
4. museets policy skall vara utformad med respekt för samisk tradition och verksamheten skall spegla samiska värderingar,
5. museet skall vara lokaliserat till samiskt kärnområde.

Samerådets museikommitté ansåg även att ett huvudmuseum för den samiska kulturen skulle inrättas i varje land med en samisk befolkning. Ett huvudmuseum skulle ha ett övergripande ansvar för den vetenskapliga och fackliga utvecklingen inom samiskt museiväsen och vara en samordnande instans mot andra museer (Metelius, föredrag 2001-03-20).

Det första samiska museet öppnades i Karasjok i Norge 1976. Efter det har det i Norge inrättats ett flertal samiska museer och kulturcentrum. Sedan 1996 förvaltar miljö- och kulturvernavdelningen (tidigare Samisk kulturminneråd) vid det norska Sametinget det samiska kulturarvet. Alla samiska museer i Norge är organiserade under det norska sametinget.

I Finland finns museet Siida Sámi Museum i Enare, som startades som privatägt friluftsmuseum 1959. Museet har ombildats och sedan 1998 drivs det med statliga anslag. Det är nu ett specialmuseum och huvudmuseum för den finska samekulturen (Jomppanen 2002).

På Kolahalvön finns bl.a. ett samiskt museum i Lovozero/Lujávri.

Det har under åren hållits ett antal konferenser och seminarier angående samiska museer. Några som kan nämnas är konferensen "Samerna och Museerna" 1981 (Mulk & Nilsson 1980), 1990 hölls seminariet "Samisk kulturmiljövård" (Åjtte 1993) och 2000 hölls konferensen "Vem äger kulturarvet" (Åjtte 2002).

11. Kulturminneslagen

Det finns flera lagar som är till för att skydda vårt kulturarv. Viktigast är den så kallade kulturminneslagen ("lagen om kulturminnen mm"). Den omfattar den fysiska kulturmiljön och fynd samt utförelse och export av kulturföremål (SFS 1988:950).

Enligt kulturminneslagen är det "en nationell angelägenhet att skydda och vårda vår kulturmiljö. Ansvar för detta delas av alla". Redan år 1666 fastställdes skyddet av fornlämningar i lag. I princip innebar lagen att fornlämningar blev ett statligt ansvar och att ingen skada får göras på en fornlämning. Genom århundraden har lagen i stort sett bestått men tillägg och ändringar har givetvis förekommit.

11.1. Fornlämningar & fornfynd

Som fornlämning räknas lämningar efter människors verksamhet under forna tider, som tillkommit genom äldre tiders bruk och är varaktigt övergivna.

Alla fornlämningar, såväl kända som okända, såväl utsatta på kartor eller ej, skyddas av kulturminneslagen (KML).

Skyddet gäller även ett så stort område på marken kring fornlämningen som krävs för att bevara fornlämningen och ge den ett tillräckligt stort utrymme. Detta område kallas fornlämningsområde och är som regel avsevärt större än det område som på den ekonomiska kartan markerats med ett R. Länsstyrelsen bestämmer var gränsen för ett fornlämningsområde går. Observera att långt ifrån alla fornlämningar är utmärkta på kartan.

Det är förbjudet att rubba, ta bort, gräva ut, täcka över eller genom bebyggelse, plantering eller på annat sätt ändra eller skada en fast fornlämning, utan tillstånd, enligt kulturminneslagen. Utan tillstånd får man således inte förändra eller skada fornlämningar eller fornlämningsområden. Lagen skärptes 1989 vad gäller att den som skadar en fornlämning skall kunna straffas även om skadan tillkommit genom oaktsamhet.

KML skyddar även fornfynd. Med fornfynd menas ett föremål som hittas på eller i en fornlämning och som har samband med fornlämningen. Fyndet tillfaller staten. Fornfynd är även ett föremål som hittas i annat fall om det antas vara minst 100 år gammalt och om det saknar ägare. Ett sådant fornfynd tillfaller upphittaren. Om fornfyndet är helt eller delvis av guld, silver, koppar eller brons eller påträffas med ett sådant föremål är upphittaren skyldig att mot inlösen hembjuda det till staten.

Länsstyrelsen kan lämna tillstånd för ingrepp i ett fornlämningsområde men då måste detta förenas med vissa villkor. Villkoren kan antingen vara att ingreppet måste föregås av en arkeologisk undersökning eller att särskilda regler för exploateringen bestäms (SFS 1988:950)

11.2. Utförelse och export av kulturföremål

Lagen (1988:950) om kulturminnen m.m. ändrades 2000, vad avser bestämmelser för utförelse och export av kulturföremål. Det krävs tillstånd för att kunna föra ut vissa typer av kulturföremål ur Sverige. Syftet med detta är att skydda vårt kulturarv mot utarmning. I de

utredningar och propositioner som har legat till grund för gällande bestämmelser sägs att det är viktigt att vi värnar om kulturarvet då det utgör en del av vår historia och kulturella identitet. Därför krävs en tillståndsprövning när vissa äldre kulturföremål skall föras ut ur landet.

De myndigheter som ger tillstånd för utförsel av föremål som omfattas av bestämmelsen är Kungliga biblioteket, Nationalmuseum, Riksantikvarieämbetet, Riksarkivet samt Nordiska museet. Föremålen kan bland annat bedömas utifrån om de är betydelsefulla eller unika i sitt slag, föremålets representativitet för äldre tiders kultur samt konstnärliga, vetenskapliga och historiska aspekter.

Utförseltillstånd skall sökas för en mängd olika föremål, med bestämda ålders- och värdegränser, det gäller till exempel följande föremål:

Arkeologiska föremål, oavsett material och värde, som härrör från tiden före 1650 och inte ägs av staten.

Samiska kulturföremål från svenskt område, som är äldre än 50 år och har ett värde över 2 000 kr.

Tillstånd för utförsel enligt bestämmelserna ges om ägaren flyttar från Sverige, om föremålet genom arv, testamente, eller bodelning förvärfvas av en enskild person bosatt utomlands, om föremålet förs ut ur landet för att användas i samband med offentlig kulturverksamhet och ska föras tillbaka till Sverige, om föremålet förs ut ur landet av en offentlig institution och ska föras tillbaka till Sverige, samt om föremålet är tillfälligt i landet.

Kapitel 6 i lagen (1988:950) om kulturminnen m.m tar upp återlämnande av olagligt bortförda kulturföremål. Lagen gäller kulturföremål som efter 31 december 1994 olagligt förts bort från en stat som ingår i Europeiska ekonomiska samarbetsrådet .

Dom första tre paragraferna i lagtexten lyder:

6 kap. Återlämnande av olagligt bortförda kulturföremål

1 § Ett kulturföremål som efter den 31 december 1994 olagligt förts bort från en stat som ingår i Europeiska ekonomiska samarbetsområdet (EES) och som finns i Sverige skall på begäran återlämnas till den staten. Lag (1994:1523).

Definitioner

2 § Med ett kulturföremål avses i detta kapitel ett föremål som

1. i den stat det förts bort från betraktas som en nationell skatt av konstnärligt, historiskt eller arkeologiskt värde enligt lagar eller administrativa förfaranden som är förenliga med artikel 36 i Romfördraget, och

2. tillhör någon av de kategorier som anges i bilagan till denna lag eller är en integrerad del av inventarierna hos en kyrklig institution eller en integrerad del av en offentlig samling och upptagen i inventarieförteckningen hos ett museum, ett arkiv eller en biblioteksamling.

Med en offentlig samling avses en samling som ägs av

- en stat som avses i 1 §,

- en lokal eller regional myndighet i en sådan stat, eller

- en offentlig institution i en sådan stat vilken ägs eller till stor del finansieras av staten eller av en lokal eller regional myndighet. Lag (1994:1523).

3 § Med att ett kulturföremål olagligt förts bort avses att föremålet förts från en stats territorium i strid med den statens regler till skydd för nationella skatter, eller att efter en tidsbegränsad laglig bortförsel föremålet inte har återlämnats eller något annat villkor för bortförelsen har överträtts. Lag (1994:1523).

11.3. EU-bestämmelser

Som medlem i den europeiska unionen lyder vi i Sverige även under olika EU-bestämmelser. För utförelse av vissa kulturföremål till länder utanför EU måste därför ett särskilt exporttillstånd, utöver utförelsetillståndet, sökas av EU.

Det gäller bland andra följande föremål:

- Arkeologiska föremål oavsett värde,
- anatomiska samlingar, samt samlingar av historiskt och etnografiskt värde över 50 000 €,
- Svenska samiska kulturföremål äldre än 50 år och med ett värde över 2 000 kronor.

Det är Riksantikvarieämbetet som tillhandahåller ansökningsblanketter och kan svara på frågor gällande utförelsetillstånd och exporttillstånd.

Bestämmelser kring detta finns i kapitel 5 och 6 i lagen (1988:1188) om kulturminnen m.m. EU-bestämmelser fastställs av Rådets förordning (EEG) nr 3911/92 av den 9 december 1992 om export av kulturföremål.

12. Etiska regler och riktlinjer

Grunden för all forskningsetik är forskarens eget etiska ansvar. Men till sin hjälp har forskaren en yrkesetik och mer eller mindre tvingande regler och föreskrifter. Utmärkande drag för god vetenskaplig forskning och som grunden för forskningsetik brukar nämnas, bl.a. universalism, oegennyttia och organiserad skepticism.

Forskningsetiken har sitt ursprung i reaktionen mot den ”farliga” forskningen med människor och under senare tid mot förfälskning, fabricering och kopiering av vetenskapliga data och resultat.

Det är vanligt att skilda forskarkategorier har egna yrkesetiska kodex som belyser olika aspekter av forskningen och forskarens roll.

Det har allt mer blivit vanligt att forskare genom upprop och skapande av riktlinjer försöker påverka varandra för att ta ställning för och emot skilda forskningsfält och metoder. Det är frivilligt att ansluta sig till en sådan etisk kodex. (Vetenskapsrådets hemsida om forskningsetiska riktlinjer 2004: <http://www.codex.uu.se>)

Den internationella museiföreningen ICOM, International Council of Museum, antog 1986 ”ICOM Code of Professional Ethics”, vilken modifierades 2001. I det dokumentet finns etiska föreskrifter för museer och anställda vid museer. En punkt behandlar återlämnande av kulturföremål. Där finns anvisningar för hur museerna skall agera när förfrågningar om repatriering inkommer till museerna:

” In response to requests for the return of cultural property to the country or people of origin, museums should be prepared to initiate dialogues with an open-minded attitude based on scientific and professional principles (in preference to action at a governmental or political level)” (punkt 4.4. ICOM Code of Professional Ethics).

Punkt 6.6 i dokumentet tar upp hur mänskligt material skall behandlas vid museer:

“Collections of human remains and material of sacred significance should be housed securely and respectfully, and carefully maintained as archival collections in scholarly institutions. It should be available for legitimate study on request. Research on such material, its housing, care and use (exhibition, replication and publication) must be accomplished in a manner consistent with professional standards and the interests and

beliefs of members of the community, ethnic or religious groups from which the objects originated. When sensitive material is used in interpretive exhibits, this must be done with great tact and with respect for the feelings of human dignity held by all peoples” och vidare: “Requests for removal from public display of human remains or material of sacred significance must be addressed expeditiously with respect and sensitivity. Requests for the return of such material should be addressed similarly. Museum policies should clearly define the process for responding to such requests” (punkt 6.6. ICOM Code of Professional Ethics).

Hela dokumentet finns på ICOM:s hemsida <http://icom.museum>.

Vid forskning med humant material måste tillstånd från Vetenskapsrådets etiska nämnd sökas men det gäller inte för det arkeologiska materialet, som till exempel humanosteologiskt material. Vid Svenska Arkeologiska Samfundets årsmöte 2000 antogs dokumentet ”Svenska arkeologiska samfundets principer för god arkeologisk praxis” som riktar sig till alla som utövar arkeologi och följer till stora delar “The European Association of Archaeologist’s Code of Practice”. Den svenska versionen av dokumentet går längre än det europeiska genom att ta ställning till ursprungsbefolkningar.

I det Svenska dokumentet står det bland annat att arkeologer skall vara uppmärksamma på forskning som kan förmedla ”diskriminerande eller rasistiska budskap” (1:3), arbetet skall ta hänsyn till de ekologiska och sociala konsekvenserna bland annat för ursprungsbefolkningen (1:8) samt att iakttaga en ”särskild omtanke” vid forskning som berör ett lands ursprungsbefolkning. Dokumentet betonar samverkan (1.9) (Broadbent 2002, Svenska Arkeologiska Samfundets hemsida 2004 <http://www.arkeologiskasamfundet.nu>). Hela ”Svenska arkeologiska samfundets principer för god arkeologisk praxis” finns på Svenska arkeologiska samfundets hemsida.

13. Exempel från olika länder på lagar, riktlinjer och arbete gällande repatriering

13.1. Sverige

Inte i något nordiskt land finns det en enskild lag eller förordning vad gäller repatriering av kulturföremål till ursprungsbefolkningar. Lagen (SFS 1988:1188) om kulturminnen mm. tar i kapitel 5 och 6 upp skydd mot utförelse av vissa kulturföremål och återlämnande av kulturföremål, se kapitel 11. Lagen gäller kulturföremål som efter 31 december 1994 olagligt förts bort från en stat som ingår i Europeiska ekonomiska samarbetsrådet.

Sverige ratificerade 2003 FN-organet UNESCO:s konvention från 1970, för att förhindra och förbjuda olaglig import, export och ägaröverlåtelse av kulturföremål. Konventionen behandlar frågor om repatriering av kulturföremål och är främst inriktad på att förhindra illegal handel med kulturföremål. Konventionen kan inte användas retroaktivt och gäller endast för de länder som är anslutna till konventionen. Det innebär bland annat att den inte gäller för illegal handel etc. med föremål före 1970. Sverige hade invändningar mot konventionen och Svenska unescorådet arbetsgrupp föreslog bland annat att tidsgränsen skulle tas bort samt att varje fråga om repatriering bör avgöras från fall till fall men 2003 anslöt sig dock Sverige till UNESCO-konventionen. Även Finland (1999) och Danmark (2003) har ratificerat denna UNESCO-konvention (UNESCO:s hemsida 2004 www.unesco.org, Regeringens hemsida 2004: <http://www.regeringen.se>, Minnhagen-Alvsten 2002, Westberg 2002).

Utöver UNESCO:s konvention finns även en FN-konvention skapad av UNIDROIT (The International Institute for the Unification of Private Law). En konvention som även den behandlar frågor angående illegal import, export och handel av kulturföremål. Den skall gälla

från och med att en konventionsstat har antagit konventionen och den gäller endast för föremål som exporterats illegalt efter det att konventionen trätt i kraft (SOU 1995:128, UNIDROIT The International Institute for the Unification of Private Law 2004: <http://www.unidroit.org>).

I Sverige och Finland har inte sametinget förvaltningsansvar över samiskt kulturarv.

13.2. Norge

Enligt UNESCOs hemsida har inte Norge ratificerat UNESCO konventionen ”Att förhindra och förbjuda olaglig import, export och ägaröverlåtelse av kultur föremål”.

Förvaltningen för kulturmiljön i Norge är organiserad så att Riksantikvaren har ett överordnat ansvar men förvaltningen av samiska kulturminnen ligger på Sametinget, miljö- och kulturvårnsavdelningen. Huvudkontoret ligger i Varangerbotten i Finnmark. Utöver det finns även fyra lokalkontor i Varangerbotn, Tromsø, Drag och Snåsa.

De fyra lokalkontoren har samma arbetsuppgifter som kulturminnesförvaltningen i fylkeskommunerna. Sametingets miljö- och kulturavdelning förestår förvaltningen av samiska kulturminnen enl. kulturminneslagen och handlägger plan och byggfrågor enligt lagen på samma sätt som kulturminneförvaltningen i fylkeskommunerna. Målsättningen är inte att etniskt identifiera alla kulturlämningar, vilket också är en omöjlighet. Det innebär att Sametingets och fylkeskommunernas ansvarsområden överlappar varandra.

Genom denna samförvaltning och en uppluckring av de tidigare inarbetade förvaltningsgränserna skall demokratin utvecklas så att olika röster kan få komma till tals. Det innebär en acceptans för att det finns kulturarv som kan knytas till flera olika grupper och att det därmed även finns ett behov för en utökad samförvaltning som i längden främjar utveckling, tolerans och jämställdhet. Syftet med Sametingets miljö- och kulturvårnsavdelningens arbete är att vårda och bevara samiska kulturminnen och kulturmiljöer på ett sådant sätt så att det bidrar till att styrka och föra vidare samisk kultur. (NOU 2002:1, Riksantikvarens hemsida 2004:

http://www.riksantikvaren.no/kulturminneforvaltningen/samiske_kulturminner/ , Sametingsplanen 2002-2005, Samediggi, Norge).

Vidare ligger alla samiska museer i Norge under det norska sametinget.

13.3. USA

I South Dakota, USA, hölls 1989 ”World Archaeological Congress” (WAC) med temat ”Archaeological ethics and the treatment of the dead”. Antalet deltagare var över 200 från över 20 olika länder inklusive representanter från urbefolkningar i Amerika, Australien, Nya Zeeland, Sverige och Afrika.

Det viktigaste resultatet av konferensen var det sk. Vermillion-fördraget. Det är ett dokument som visar att samarbete och respekt är möjligt mellan arkeologer och urbefolkningar. Genom detta dokument pressades USA:s regering att börja diskutera behandlingen av kulturföremål och relationen mellan arkeologer och ursprungsbefolkningar. Som ett resultat av det påbörjades en forskning som skapade grunden för tillkomsten av ”The National Museum of the American Indian Act” (NMAI) i USA (Zimmerman 2002).

Tankarna på repatriering av föremål och humanosteologiska samlingar i USA har sina rötter i 1960-talets amerikanska människorättsrörelse. Under denna period då Amerikas minoriteter verkade för ett nytt politiskt medvetande började även urbefolkningarna att uttrycka starka motsättningar mot arkeologiska utgrävningar, utställningar av indiansk kultur, och den permanenta förvaringen av urbefolkningarnas kvarlevor på museer.

13.3.1. "National Museum of the American Indian", NMAI

1974 bildades gruppen "Indians Against Desecration" mot skändningar av urbefolkningarnas kulturarv. Målet var att sätta press på politikerna att föra fram frågan om repatriering och återbegravningar. Genom att rörelsen fick en massmedial uppmärksamhet togs kraven så småningom på allvar och 1989 kom den första lagstiftningen som behandlade denna fråga, "National Museum of the American Indian" (NMAI). Lagen gick ut på att se till att samlingarna på "Heye Foundation's Museum of the American Indian" överläts på Smithsonian Institute. Lagen beordrade även Smithsonian att inventera och fastställa ursprunget på de föremål som kunde härstamma från Amerikas urbefolkningar (inkl. Hawaii). Humanosteologiska samlingar och gravföremål vars härkomst kunde fastställas och knytas till en specifik etnisk grupp skulle erbjudas att lämnas tillbaka till respektive grupp. Hörnstenen i lagen om repatriering var att det måste vara ett bevisat kulturellt släktskap mellan föremålet eller kvarlevorna och en erkänd urbefolkningsgrupp.

13.3.2. "The Native American Graves Protection and Repatriation Act", NAGPRA

År 1990 antogs lagen "The Native American Graves Protection and Repatriation Act" som allmänt förkortas NAGPRA. Denna lag hade utökats till att även inkludera repatriering av kategorier av heliga föremål och kulturarv. Lagen gäller alla nationellt finansierade museer, institutioner och myndigheter. Smithsonian undantogs från denna lag då verksamheten där redan täcktes av NMAI.

"The Native American Graves Protection and Repatriation Act" NAGPRA har fyra huvudsyften. Dessa är:

1. Att öka skyddet av Amerikas urbefolkningars gravplatser och lagstadga repatriering av kulturella föremål som påträffats på federal mark och mark som tillhör urbefolkningsgrupper,
2. Att förhindra handel med urbefolkningars kvarlevor,
3. Att ställa krav på nationellt finansierade museer och institutioner att inventera sina humanosteologiska samlingar och gravföremål som härrör från Amerikas urbefolkningar inom fem år och återföra dem till den grupp som har anknytning till materialet om det finns en sådan begäran,
4. Att kräva att museer tillhandahåller översikter av urbefolkningars samlingar av heliga föremål och kulturarv inom tre år och återföra dessa om det visar sig att museet inte har äganderätt till föremålen.

Lagen (NAGPRA) är en viktig del av människorättslagstiftningen för Amerikas urbefolkningar. Den representerar även en milstolpe för lagstiftningen för museer genom att den säger att den vetenskapliga forskningen inte självklart är överordnad religiösa och kulturella värden i USA. Genom NAGPRA har det utformats nya etiska riktlinjer för museer i deras arbete med Amerikas urbefolkningars kulturarv. Lagen ger ett ramverk för museer och urbefolkningar kan börja att utveckla nya typer av partnerskap och samarbetsformer. Från urbefolkningarnas sida representerar lagstiftningen kulmen av åratals kamp. Nu är det respekten för de döda som utgör själva kärnan i lagen är nu lagstiftad (Bray 2003, Smithsonian institutions hemsida <http://www.mnh.si.edu/arctic/html/repattb.html>).

13.4. Storbritannien

Repatrieringspolicy diskuterades först på allvar i Storbritannien under mitten av 1990-talet då två undersökningar finansierades av "Museums Associations" (Simpson 2002:205). Projekten skulle utreda museernas policy och de anställdas förhållningssätt till repatrieringsfrågor. Under undersökningen kom det fram att endast åtta museer hade skrivna

repatrieringspolicy och tio inte hade några nedskrivna. Det kunde också konstateras att en överväldigande majoritet av personalen vid museerna var positiva till repatriering av material.

1997 finansierade Museum's Association ytterligare en rapport, där det föreslogs att speciella riktlinjer i repatrieringsfrågor skulle dras för att underlätta för museernas personal. Riktlinjerna fastslogs 1998 av Museum and Galleries Commission (MGC) tillsammans med National Museum Director's Conference (NMDC) och Museum Association (MA). Även ett detaljerat regelverk vid myndigheter, museistyrelser och anställda för repatrieringsfrågor drogs upp (Legget 2000). Regelverket ger råd om hur en repatrieringsprocess skulle kunna fungera men ställde inte några krav eller tvång på museerna och det är upp till varje enskilt museum att själv bestämma hur det skall agera.

Under samma period genomförde det brittiska underhuset en utredning genom kulturdepartementet, rapporten 'Cultural Property; Return and Illicit Trade', utkom juli 2000. Syftet med rapporten var att skapa ett regelverk och riktlinjer för vård och förvaring av humant material och hanterandet av repatrieringsfrågor. Det skulle uppnås genom att de rätta myndigheterna, de ansvariga på museer tillsammans med de grupper av människor som söker repatriering av föremål började att diskutera dessa frågor tillsammans (Culture, Media and Sport Select Committee 2000).

Som ett resultat av utredningen tillsattes en arbetsgrupp "Working Group on Human Remains" av kulturministern i Storbritannien (NAGPRA 2003: 17). Arbetsgruppen kom med en rapport i november 2003 som identifierade tre problemområden. Dessa är: det nuvarande lagskyddet av humanmaterial vid statligt finansierade institutioner i Storbritannien, museernas befogenheter att lämna ut föremål samt eventuella lagförändringar.

Rapporten påverkade inte den statliga policyn utan den utgjorde grunden för ett konsultationsdokument som i sin tur präglade regeringens respons (NAGPRA 2003: 17).

Det har diskuterats att Storbritannien arbetar allt för långsamt med frågor om repatriering. Ända till helt nyligen har den brittiska regeringen överlämnat frågorna och processen till museerna, och låtit dem skapa egna policies för repatriering. Det har först helt nyligen blivit en politisk fråga till skillnad från i Australien och USA där dessa frågor har diskuterats i över 15 år (Fforde & Hubert 2002). En förklaring kan vara att dessa länder har urbefolkningar i sitt eget land och på senare år har urbefolkningars rättigheter blivit en del av den politiska agendan.

Simpson (2002) konstaterar att Storbritanniens nationellt finansierade museer har varit de institutioner som mest varit motståndare till repatriering. Samlingarna har setts som ett världsarv snarare än tillhörande en grupp människor eller en urbefolkning. Men det verkar som om detta motstånd och dessa frågor äntligen kan diskuteras och att hänsyn tas till alla delar i denna fråga av museerna, policy-skaparna och regeringen (Simpson 2002).

13.5. Australien

I Australien kom 1984 lagen om "Aboriginal and Torres Strait Islander Heritage Act". Lagen tvingar inte museer att återlämna föremål utan syftet med lagen är att skydda och bevara föremål som har en speciell betydelse för aboriginisk kultur i Australien samt i världen tillhörande Australien. Utöver denna lag har de flesta stater och territorier i Australien egna lagar om kulturarv (NAGPRA 2003). Staten Victoria var den första staten som 1987 överlämnade ägande och vård av aboriginiska lämningar till lokal aboriginisk förvaltning (Westway and Burns 2001).

13.6. Kanada

Kanada har utarbetat en policy för repatriering av kulturföremål till urbefolkningarna i Kanada, "Canadian First Nations", men ännu har ingen lag kommit. Ett flertal museer och professionella aktörer har utarbetat gemensamma riktlinjer gällande repatriering av humant

material både inom och utanför Kanada. Några museer har egna formulerade repatrieringspolicies. I början av 1990-talet arbetade "Canadian museums association" och "Assembly of first nations" med att utveckla ett regelverk för kulturinstitutioner och ursprungsbefolkningar för ett gemensamt arbete med dessa frågor. Syftet var att öka museernas tillgänglighet för urbefolkningarna, öka engagemanget i de kulturcentra som finns och att diskutera behovet av repatriering. 1999 formulerade "Canadian museums association" etniska riktlinjer för utställning av humant material och gravföremål. Riktlinjerna föreslog bland annat att dessa föremål skulle behandlas vördnadsfullt och med respekt för den kulturella grupp som de tillhörde (NAPRA 2003).

År 1997 skrev Kanada och USA under "The agreement between the government of the United States of America and the government of Canada concerning the imposition of import restrictions on certain categories of archaeological and ethnological material" Detta gör det möjligt för länderna att erhålla material från bägge länderna och förhindrar transport av urbefolkningens kulturföremål över gränsen.

13.7. Argentina

1994 gjordes ett tillägg till Argentinas författning som gav ursprungsbefolkningarna vissa rättigheter över deras kulturarv. Detta tillägg har ännu inte blivit en lag. Föremål vid museer betraktas i stor sett endast som ett nationellt kulturarv. Vid förfrågningar om återbegravningar av humant material måste ursprungsbefolkningen visa släktskap med kvarlevorna i samlingarna, och det är endast skriftligt material som räknas som bevis. Denna typ av bevis går sällan att få fram. NAGPRA:s krav på historiska analyser som tillräckliga bevis gäller inte i Argentina. Troligen är det därför det i Argentina endast förekommit ett fall av återbegravning (fram till och med 2002). Kraven på återbegravning av mänskligt material har varit få, vilket kan bero på svårigheter med bevisningen men också på att förteckningar över innehållet i museernas samlingar inte är tillgängliga. En annan orsak till att det är så få krav på repatriering kan också vara att det bland Argentinas ursprungsbefolkning finns mer trängande behov, som till exempel landrättigheter (Endere 2002).

14. Exempel och diskussioner kring repatriering

14.1. Sverige

14.1.1. Etnografiska museets repatrieringar

Etnografiska museet i Stockholm deponerade hela sin samiska samling till Åtjte år 1988. Samlingen bestod i huvudsak av von Rosens samling, sammanlagt var det ca 600 föremål. Men Etnografiska museet är fortfarande ägare till samlingen. Utöver det har Etnografiska museet återlämnat en totempåle till Haisla indianer, British Columbia i Kanada, 1994, ett kranium från Tasmanien, Australien, 1997, ett maoriskt kranium från Nya Zeeland 1990 samt det senaste exemplet från hösten 2004 då Etnografiska återlämnade ett antal aboriginiska skellett och kranier (Dagens Nyheter 2003-08-26, Murray, muntlig inf. 2004-11-16).

Haislaindianernas krav på att den totempåle, som sedan 1929 varit i Sverige, började dramatiskt 1991 genom en Greenpeace aktion och med ett stort pressuppbåd. Kravet på återlämnandet av hövding G'psgoloxs totempåle blev debatterat i media, vissa forskare och museitjänstemän ansåg att en repatriering av totempålen skulle kunna bli prejudicerande och på så sätt hota Etnografiska museets existens. Enskilda personer, tidningar och organisationer, däribland Sáminuorra och Svenska samernas riksförbund (SSR), uttryckte sitt stöd för återlämnandet. Totempålen var sedan 1929 statlig egendom och Etnografiska dåvarande museichef, Per Kåks, anhöll därför till staten om att få återlämna totempålen. 1994 beslöt regeringen att ge totempålen som gåva till Haislaindianerna. I och med att det formulerades på

det sättet, att totempålen inte återlämnades utan var en gåva, gick man runt problemet med att fallet skulle kunna bli prejudicerande. Beslutet innehöll dock ett krav, innan totempålen kunde skänkas till Haislaindianerna skulle Etnografiska museet vara säker på att totempålen får en lämplig uppställningsplats i Kanada, dvs. att den kan stå inomhus i för ändamålet avsedda lokaler. Detta är ett kostsamt projekt som har dragit ut på tiden, dessutom framkom det i efterhand att det fanns önskemål från Haisla att den skulle ha fått stå utomhus och förmultna som brukligt var för totempålar. Detta löstes med att en ny totempåle byggdes och ställdes på den plats där den gamla stått. Ett löfte från Haisla vid kravet på återlämnandet av totempålen var att en nysnidad totempåle skulle ges till Etnografiska museet istället för den gamla. Denna snidades 2000 och finns nu på Etnografiska museet. Arbetet med Haislas kulturhus pågår och när det är klart skickas hövding G'psgoloxs totempåle tillbaka (Westberg 2002).

Hösten 2004 återlämnade Etnografiska museet humanosteologiskt material till Australiens urbefolkning. Den australiska ursprungsbefolkningsorganisationen Atsic hade 2003 vänt sig till svenska myndigheter med krav på återförande av skelettmaterial. Detta krav på repatriering diskuterades i tidningen Dagens Nyheter där det debatterades i ett antal artiklar (Lindqvist 2003, Strandberg 2003, Lundmark 2003, TT 2003). Materialet i fråga hade samlats in under en svensk expedition till nordvästra Australien 1910-1911. Syftet var att utforska Australiens växt och djurliv, men även material från den aboriginiska ursprungsbefolkningen insamlades. Expeditionen hemförde till Sverige förutom växter och djur även antal skelett och kranier. Expeditionens ledare, insektsspecialisten Eric Mjöberg beskrev insamlandet i dagböcker och publikationer. De mänskliga kvarlevorna har ingått i Etnografiska museets samlingar men har varit deponerade vid Stockholms universitetets osteologiska forskningslaboratorium i Solna, Stockholm. På senare år har aboriginiska organisationer önskat att kvarlevorna ska återlämnas för att kunna begravas och den 30 september 2004 återlämnades kvarlevorna till en aboriginisk delegation från Australien vid en ceremoni på Etnografiska museet (Ericsson 2004, Jennische 2004, Jonsson 2004). I en artikel i Dagens Nyheter september 2004 skriver Rolf Ericsson, diplomat vid UD och till nyligen anställd vid Sveriges ambassad i Australien, att kvarlevorna i museisamlingarna i Europa upplevs som en smärtsam och förnedrande påminnelse om den process som förstört många kulturer. Ericsson menar att en repatriering kan ses som en del av en läkningsprocess och vidare att repatriering i detta fall även kan ha betydelse i landrättsfrågor samt att det övriga insamlade materialet vid expeditionen, uppteckningar, foton mm., kan bidra med kunskaper som är berikande för de efterlevande i området (Ericsson 2004).

Enligt chefen för Etnografiska museet i Stockholm, Anders Björklund, var det självklart, i att detta fall tillgodose de aboriginiska önskemålen. Kvarlevorna hade illegalt tillgripits från aboriginiska gravplatser som på så sätt skändats. Björklund menar vidare att Statens museer för världskultur genom t ex digitalisering av sina samlingar och genom strategier för internationalisering arbetar för att återföra kunskap som insamlats genom dokumentation och forskning. Då önskemål ställs om repatriering av kulturföremål skall dessa hanteras separat och blir då föremål för egen utredning inför eventuellt regeringsbeslut i ärendet (Björklund, pers.inf. 2004-11-18).

14.1.2. Graven vid Atoklinten, Tärnaby

Vid Nordiska museets Lappmarksundersökningar undersökte Ernst Manker år 1950 en grav vid Atoklimpen, Tärnaby. I samband med den fördes ett antal ben från graven till Nordiska Museet i Stockholm för analys. Ernst Manker hade skriftligen utlovat att materialet skulle, efter att det undersökts, återföras till gravplatsen. Detta skedde dock inte. 1999 skrev sameföreningen Vadtejen Saemiej Sijte i Tärna till Historiska museet, dit materialet överförts från etnografiska museet 1973, en förfrågan om återlämnande av skelettet för återbegravning. Historiska museet beslöt 2000 att gravmaterialet skulle återlämnas, beslutet togs främst på

grund av Mankers löfte 1950 om att materialet skulle återföras till platsen. Historiska museet utförde även grundanalyser innan materialet återfördes till Tärna. I historiska museets beslut stod det också att innan repatriering kunde ske skulle en arkeologisk undersökning utföras. Den arkeologiska undersökningen utfördes 2001 av Västerbottens museum. Den visade att graven hade vid ett flertal tillfällen plockats om och att utseendet har förändrat ett antal gånger. De fynd som påträffades under undersökningen återbegravdes tillsammans med övrigt gravmaterial vid återbegravningen. 2001 arrangerade Vadtejen Saemiej Sijte i Tärna ett seminarium angående återbegravningen i Tärna.

I oktober 2002 tog länsstyrelsen i Västerbotten beslut om att materialet kunde återbegravas. I länsstyrelsens beslut stod även att graven skall återställas i ursprungligt skick med överbyggnader efter beskrivning från den arkeologiska undersökningen 2001 och utifrån Mankers beskrivning från 1950-talet (Heinerud 2002, Heinerud, muntlig inf. 2004-11-15). Återbegravningen skedde den 11 oktober 2002. Skelettet lades på ett renskinn i en nytillverkad ackja. Under ackjan lades björkris och näver och den täcktes med näver, skifferhällar, torv och jord. Graven rekonstruerades efter beskrivningarna och resultaten från den arkeologiska undersökningen. Slutligen samlades alla som var närvarande vid återbegravningen vid graven och några minnesord sades på sydsamiska (Stångberg, i tryck).

14.2. Norge

14.2.1. *Seiten från Gárgovárri*

1906 blev en samisk seite hämtad från Gárgovárri i Kautokeino kommun och fraktad till Oslo. Minnet av sejten och platsen där sejten stått levde kvar i området och 90 år senare, 1996, väcktes frågan om repatriering av ett byalag i Kautokeino kommun. Byalaget frågade miljö- och kulturvernavdelningen vid sametinget om hjälp i frågan. Vid närmare undersökning visade det sig att sejten fanns på Norsk Folkemuseum. Museets samiska avdelning ställde sig positiv till frågan om repatriering och 1999 kom sejten tillbaka till ursprungsplatsen. Byalaget organiserade ceremonin och många hade kommit för att bevittna händelsen. Denna repatriering har en stor symbolisk mening i området och genom återföringen har sejten erhållit en ny betydelse (Schanche 2002).

14.2.2. *Kvarlevorna av Mons Sombys och Aslak Hætta*

1997 begravdes kvarlevorna av Mons Sombys och Aslak Hættas vid kyrkan i Kåfjord, Alta. Sombys och Hætta hade blivit dömda till döden 1854 efter att ha varit inblandade i det sk. Kautokeinoupproret 1852. Kropparna begravdes då strax utanför kyrkogården i Kåfjord men skallarna fördes till Anatomiska institutet vid universitetet i Oslo. Frågan om återförande och återbegravning av Sombys och Hættas kvarlevor hade pågått sedan 1970-talet. Universitetet ansåg sig ha äganderätten och ville inte att materialet skulle repatrieras. Genom en medial uppmärksamhet och påtryckningar från sametinget kom frågan upp vid universitetets ledning och beslutet att repatriera kranierna togs. 1996 återfördes Sombys skalle men vid återförandet visade sig att Hættas skalle inte fanns i universitetets samling utan hade, genom byte mot två kranier från grönland, hamnat i Köpenhamn. Efter en förfrågan från Sametinget i Norge kunde även denna återlämnas för återbegravning (Schanche 2002).

14.3. USA

Reaktionerna på NAGPRA har varit mycket varierade. Mest motstånd kom från arkeologer, fysiskaantropologer och andra forskare med uppfattningen att genom återlämnandet av material kan möjligheten till framtida forskning försvåras och genom återbegravning kommer information om förhistorien att försvinna för alltid. Forskarna menar till exempel att DNA kan utgöra grunden för studier kring sjukdomar och innehålla nycklar till framtida problem. Ytterligare en diskussion i USA har varit att NAGPRA tillgodoser främst kraven från

urbefolkningar och negligerar krav från forskare. Till exempel menar Christine Quigley i boken "Skulls and Skeletons: Human Bone Collections and Accumulations" (2001) att NAGPRA ibland är för överseende med de grupper som önskar repatriering. Hon exemplifierar det med University of Nebraska som 1998, återlämnade över 1,700 skelett till sex olika grupper efter det att det hade kommit fram att skelett från urbefolkningar fanns på universitetets laboratorier. Quigley konstaterar att 673 av skeletten inte var besläktade med de aktuella urbefolkningsgrupperna och det är en av dom nödvändiga kriterierna för repatriering enligt NAGPRA. Quigley ifrågasätter om det alls var rätt med just denna repatriering. Det har också ansetts att den tid som museerna, enl. NAGPRA, fick för att inventera samlingarna var orealistisk och följaktligen har direktiven i lagen ej kunnat följas av en del museer med stora samlingar. Många museer har dock fått utökad tid för detta men det har även varit finansiella problem med arbetet och processen har i slutändan ibland bekostats av museerna själva (Quigley 2001).

Vissa forskare har betraktat NAGPRA endast som en rådgivande lag och menar att det är upp till diskussion om vad lagen omfattar. Ett annat problem med NAGPRA, menar Watkins (2002), är att olika urbefolkningsgrupper kan göra anspråk på den kulturella anknytningen till fynden som är ett kriterium för repatriering enl. NAGPRA.

14.3.1. Föremål från gravplatsen Spiro, USA

Ett exempel som Watkins (2002) tar upp är föremål vid Sam Noble Oklahoma Museum of Natural History, Oklahoma, i USA. Där två gör urbefolkningsgrupper, Caddo och Wichita, anspråk på att ha kulturell anknytning till gravmaterial från gravplatsen Spiro. Caddo vill ställa ut föremålen i sitt kulturcentrum medan Wichita vill göra en återbegravning. I ett sådant fall är det mer troligt att museet låter Caddo få föremålen för att materialet då bevaras och Watkins menar att det i sådana här situationer kan det vara svårt för museerna att förhålla sig neutrala när lagen skall efterlevas (Watkins 2002).

14.3.2. The Kennewick Man, Washington, USA

Ett av de mest omstridda repatrieringsfallen på senare år i USA är den sk. "Kennewick man" som påträffades 1996 på stranden av Columbia floden i Columbia Park nära Kennewick, i staten Washington. Fyndet var ett skelett som genom jorderosion hade kommit upp i dagen. Analyser visade att skelettet är 9300 år gammalt och det anses vara ett av de äldsta kompletta skelett som någonsin påträffats i Nordamerika (Holden 204).

Området vid Kennewick tillhör fyra urbefolkningsgrupper; Umatilla, Yakama, Nez Perce and Colville. Dessa grupper har, med stöd av "The Native American Graves Protection and Repatriation Act" (NAGPRA), krävt att skelettet skulle återföras till deras ägo och att inga fler undersökningar skulle utföras utan deras godkännande. Den private markägaren (U.S Army Corps of Engineers) arbetade för att skelettet skulle repatrieras till urbefolkningsgrupperna och speciellt till Umatilla som hävdade kulturell anknytning till fyndet vilket är ett kriterium enligt NAGPRA.

Forskarna som arbetade med fyndet argumenterade å sin sida att skelettet inte kunde återbegravas på grund av dess ålder och fyndets stora betydelse för den vetenskapliga forskningen. Dom stred i domstol mot kravet på repatriering genom att hävda att grupperna inte på ett korrekt sätt kunde bevisa släktskapet till fyndet från Kennewick på grund av den tidiga dateringen. Forskarna menade att lagen borde ändras och tillåta vetenskapliga undersökningar på material liknande detta. Medan ärendet behandlades i domstol förvarades skelettet på Burke Museum och den federala domstolen tillät utvalda forskare att utföra forskning på skelettet under tiden. De forskare som var i tvist mot domslutet fick inte utföra forskning (Quigley 2001). Mellan åren 1998 och 2000 har sammanlagt 18 forskare och vetenskapsmän utfört en mängd olika vetenskapliga undersökningar, analyser, tester och

studier på skelettet (National park service hemsida, oktober 2004: <http://www.cr.nps.gov/aad/kennewick/>).

I januari 2000 kom domstolsbeslutet att Kennewickmannen tillhörde Amerikas urbefolkning och skulle därför återföras. Domstolsbeslutet överklagades av forskarna (Quigley 2001) och den 16 juli 2004 slog domstolen fast att det 9300 år gamla skelettet inte kunde sägas vara besläktat med nu levande urbefolkningsgrupper. Därför kan materialet vara föremål för vetenskaplig forskning. De fyra urbefolkningsgrupperna beslöt att inte överklaga domen (Holden 2004). Forskarna krävde att de urbefolkningsgrupper som gjort anspråk på materialet och varit med i beslut gällande den forskning som tidigare bedrivits på materialet inte längre skulle ha någonting att säga till om som följd av domstolsbeslutet (King 2004). Urbefolkningsgrupperna krävde å sin sida att de fortfarande skall vara med i den beslutsprocessen och de har fört frågan vidare till domstol. Grupperna menar att de har "spiritual, cultural and property interests" (Hill 2004) till fyndet och de är uttrycker sin oro för att forskningen skall förstöra skelettet. Den oron har även ägarna (Army Corps of Engineers) och en del forskare (chefs arkeologen vid National Park Service). Men den oron ses av andra forskare som ett sätt att begränsa och styra forskningen (Holden 2004). I avvaktan på instruktioner från ägarna förvaras skelettet fortfarande vid Burk Museum museet skriver på sin hemsida att de kommer att ombesörja för en säker och respektfull förvaring för materialet så länge det är nödvändigt enligt domstolen och ägarna till skelettet (University of Washington's Burke Museums hemsida oktober 2004: <http://www.washington.edu/burkemuseum/kmanupdate.html>)

Lagtolkningen i domstolsbeslutet i juli 2004 kan komma att påverka framtida beslut negativt för de urbefolkningsgrupper som kräver återföring av äldre skelettmateriel enl. NAGPRA (Holden 2004).

15. Tidigare inventeringar av samiska samlingar i Sverige

15.1. Inventering 1930 – 40 talet, av samiska trummor

Ernst Manker utförde på 1930- 40-talet en inventering av samiska trummor han var då anställd av etnografiska museet i Stockholm, senare blev Manker intendent vid Nordiska museet. Resultatet publicerades i "Die Lappische Zaubertrommel" i två band. Han registrerade och beskrev 81 samiska trummor. Trummorna fanns på museer i Danmark, England, Finland, Frankrike, Italien, Norge, Sverige och Tyskland. Fem av trummorna i Sverige ägdes av privatpersoner. Sammanlagt finns 31 trummor i andra länder än de nordiska (Manker 1938, 1950) (se bilaga 2).

15.2. Inventering 1980 av samiska samlingar i Sverige

På uppdrag av statens kulturråd 1980 utfördes en översiktlig inventering av större samiska samlingar i Sverige. Inventeringen berörde inte arkeologiska föremål. I utredningen framkom det att det kan vara svårt att fastställa vad som är "samiska föremål". 1980 fanns det sammanlagt 18 000 – 19 000 föremål med samisk anknytning i museer och sameföreningar i Sverige. Även privata samlingar i Sverige inventerades och där fann man ca 2 300 föremål (se bilaga 3).

De äldsta samlingarna av samiska föremål finns på Nordiska museet och Kulturen i Lund. Den samiska samlingen på Etnografiska museet i Stockholm insamlades under 1800-talet. Tre fjärdedelar av etnografiska museets samling kommer från sydsamiskt område. Enligt inventerings rapporten är de flesta föremål i samlingarna insamlade under 1900-talets första hälft. Enligt rapporten är de majoriteten av föremålen bruksföremål, delar till klädedräkter och föremål från religionsutövande. Den största samiska föremålssamlingen i världen finns på

Nordiska museet i Stockholm. Där finns även en stor arkivsamling och fotoarkiv (Mulk & Nilsson 1980).

Den samiska samlingen från etnografiska museet finns sedan 1988 deponerad på Ájtte i Jokkmokk.

15.3. Inventering 1984, äldre samiskt skelettmaterial i svenska samlingar

Våren 1984 skickade Statens historiska museum (SHM) ut en enkät angående samiskt, eller möjligt, samiskt skelettmaterial i samlingarna. Enkäten skickades till läns museer och andra större museer i Norrland samt till landets anatomiska institutioner. Institutionerna svarade på frågan om samiskt eller möjligt samiskt skelettmaterial fanns i samlingarna.

Syftet med enkäten var att undersöka omfattningen av äldre samiskt skelettmaterial i svenska samlingar för att se om de gick att använda för jämförelser med övrigt nordiskt material.

Resultatet av inventeringen visade att följande museer hade samiskt skelettmaterial i samlingarna; Norrbottensmuseum, Skellefteå museum, Västerbottens museum och Anatomiska institutionen i Lund (det materialet förvaras nu på Lunds Universitets Historiska Museum). Sammanlagt är det sju hela skelett, sju kranier samt okänt antal ofullständiga sammanblandade skelettdelar, se bilaga 5.

Hur och när materialet inkommit till institutionerna samt vilka undersökningar som gjorts på materialet undersöktes inte närmare i inventeringen (Iregren, pers.inf. 1998-07-30, Iregren 2002).

16. Redovisning av inventering år 2004

16.1 Enkäten

En enkät skickades ut till 55 museer och institutioner i Sverige, 84 europeiska museer, 25 sameföreningar och samegårdar samt till ca 390 hembygdsgrupper, hembygdsföreningar, fornminnesföreningar m.fl, (enkäten, adresslista och sammanställning av svaren finns i bilaga 6-10).

Enkäten formulerades något olika för de svenska och de europeiska museerna då den som skickades till de europeiska museerna var något mer utförlig. Tanken med detta var att det är lättare att komma med följdfrågor till de i Sverige än de i Europa. Påminnelser skickades ut till museerna och institutionerna i Sverige.

16.2. Svaren

Av de tillfrågade museerna och institutionerna i Sverige svarade 51 på enkäten vilket utgör 92 %. Av de som svarade hade 25 samiska kulturhistoriska samlingar, dvs. 49 %, 17 hade i sina samlingar samiska föremål av religiös karaktär (två var osäkra, de är ej medräknade) vilket utgör 33 %. De stora samiska kulturhistoriska samlingarna finns vid Ájtte, Svenskt Fjäll- och Samemuseum, Nordiska museet, Läns museerna i Norr- och Västerbotten, Världskulturmuseet i Göteborg och troligen även vid Silvermuseet i Arjeplog och Jamtli i Östersund vilka ej har svarat på enkäten. Samtliga läns museer i de norrländska länen har samiska samlingar och utöver dessa finns även samlingar vid de kommunala museerna som Fjällmuseet i Funäsdalen, Skellefteå museum, Piteå museum och Silvermuseet.

Av de 51 museerna och institutionerna som svarade på enkäten hade nio stycken (18%) samiskt humanosteologiskt material, dvs. skelett och kranier. Vid fem av dessa finns delar av de kranie- och skelettsamlingar som samlades in på 1800 och 1900-talet. Eventuellt kan det finnas mer material vid universitetens och universitetssjukhusens anatomiska institutioner eller de institutioner dit de anatomiska institutionernas samlingar överförts vid

omorganisationer. Det har varit mycket svårt att nå fram till rätt institution och rätt person vid institutionerna.

Av de 25 frågeformulär som skickades till sameföreningar och samegårdar i Sverige svarade endast två. Av de ca 390 förfrågningar till hembygds gårdar, hembygdsföreningar, fornminnesföreningar m.fl. svarade 110. Av dessa har 22 svarat att de äger samiska föremål. De flesta av dessa har endast enstaka samiska föremål i sin ägo. Tre föreningarna har något större samiska samlingar. Det är Gällivare hembygdsförening (som driver ett museum i Gällivare) med ca 500 föremål, Medelpads fornminnesförening med ca 150 föremål samt Malå hembygdsförening med ca 100 föremål. Sex har svarat att dom har samiskt religiöst material, tre av dessa har angett att de har en bibel, en katekes respektive en bok om missionen. Tre av föreningarna har material från förkristen tid. Svaren finns sammanställa i bilaga nr 8.

Av de 84 Europiska museerna som fick enkäten svarade 43, dvs. 51%. Av dessa hade 27 (32%) museer samiska föremål i sina samlingar. Större samiska samlingar finns vid Nationalmuseet i Danmark, Museum für Völkerkunde i Hamburg, Museum of European Cultures i Berlin, Museum für Völkerkunde i Dresden och National Museum of Ethnology i Leiden, Holland. Hamburg och Dresden har endast svarat att dom har större samlingar men inte hur omfattande de är. Nationalmuseet i Danmark har den största samlingen trummor, sex stycken, utanför de nordiska länderna. Enkäten skickades till samtliga museer utanför Norden som finns med i den inventering av samiska trummor som Ernst Manker utförde på 1930-40-talet. Sammanlagt 15 av dessa svarade inte, det var museerna i Hamburg, Rom, Kassel; Köln, Leipzig, Lübeck, Meninger, München. Inte heller Musée de l'Homme i Paris Museum of Archeology and Anthropology i Cambridge samt Natrualienkabinett i Waldenburg svarade men att de har kvar de trummor som finns med i Mankers inventering är känt sedan tidigare för Åjtte. De som svarat, och de museerna vars samlingar vi kände till sedan tidigare, har samma trummor som de som Manker tog upp i sin publikation "Die Lappische Zaubertrommel" (1938) och inga samiska trummor utöver dessa enligt svaren. Utöver de trummor som Ernst Manker presenterar i sin bok 1938 har det i denna inventering framkommit att Murmansk Regional Museum i Murmansk, Ryssland har en trumma och en mängd andra föremål, Russian Museum of Ethnography i St. Petersburg, Ryssland har trummor och trumhammare utöver andra föremål samt att Museo Nacional de Antropologia i Madrid, Spanien, har trummor och amuletter. Svaren finns sammanställa i bilaga nr 9.

Majoriteten av museernas samlingar är insamlade under slutet av 1800-talet och under första hälften av 1900-talet. Inga museer har angett att de har en pågående aktiv insamling av samiska föremål utan de som har erhållit föremål till samlingarna under senare år (slutet av 1900-talet och 2000-talet) har främst köpt andras samlingar. Många museer har endast angett när föremålen kom till museerna och inte hur gamla föremålen är eller när dom insamlades. Vid besöken på museerna kunde det konstateras att det är mycket sparsamt med denna typ av information kring föremålen i samlingarna. De äldsta samiska föremålen vid museerna är trummorna.

Innehållet i samlingarna är främst bruksföremål, husgeråd, dräkter och dräkttillbehör. Några museer har angett att de har leksaker och musikinstrument, men vid besöken kunde det konstateras att vissa missförstånd vid typologiseranden kan ha skett, till exempel har skällor klassificerats som musikinstrument, det förekommer även när det gäller trummorna. Endast tolv museer har angett att föremålen har varit eller är utställda vid museet.

Många museer har endast angett en ungefärlig siffra på antal föremål eller inventarienummer

Påminnelse skickades endast till de svenska museerna och institutionerna. Svaren varierade i omfattning, vissa svarade mycket utförligt till exempel kom svar med foton av

föremål och utdrag ur katalogen. Några museer skrev mycket kortfattade svar. Svar kom även på ryska från Ryssland och ett på spanska från Spanien, bägge översattes.

16.3. Besöken

Inom projektet besöktes Musée de l'Homme, Paris, Frankrike, Museum für Völkerkunde Dresden, Tyskland, Naturalienkabinett Waldenburg, Waldenburg, Tyskland, Museum Europäischer Kulturen, Berlin, Tyskland, British Museum, London, Storbritannien, Pitt Rivers museum, Oxfords universitet, Oxford, Storbritannien, Horniman museum, London, Storbritannien, Lunds universitet historiska museum, Lund, Historiska museet, Stockholm och Stockholms universitets osteologiska forskningslaboratorium, Solna.

Syftet med besöken var bland annat se föremålen, speciellt de med religiös anknytning som tex. trummor, knyta kontakt med de ansvariga på museerna samt att se om museernas katalogkort skulle ge mer information om föremålen. Besöken visade att katalogkorten ofta innehöll mycket lite information. Det är till exempel vanligt att det endast står ”Lapp” eller ”Lapland” angivet på katalogkorten eller liggaren. Det var bara i några enstaka fall ett mer exakt område angivet och då främst för de föremål insamlade under den senare delen av 1900-talet. Det som gick att få ut av de flesta katalogkort eller liggare var vem som samlat, köpt eller donerat föremålet till museet och när det skedde och vilken typ av föremål det är. För att nå ytterligare information om insamlingstillfället måste arkivhandlingar, såsom dagböcker, reseberättelser etc., gås igenom i den mån det finns sådana.

De museer som valdes ut för besök var de som verkade ha intressanta samlingar utifrån tidigare kunskap och svaren och de som hade möjlighet att ta emot besök. Det var två museer som hade svårigheter att ta emot besök det var Hamburg som inte kunde förrän om några år och Danmark som föreslog en annan tid som inte passade. Musée de l'Homme hade också svårt att ta emot besök visade det sig på plats.

16.3.1. Musée de l'Homme, Paris, Frankrike

Musée de l'Homme har två samiska ramtrummor. En kommer troligen från Granbyn, Lycksele Lappmark (inv.nr: 10181, och Mankers nr 27) och den andra från Rans Lappby, Åsele Lappmark (inv.nr: 10070, Mankers nr, 39). Den ena trumman (inv.nr: 10181, och Mankers nr 27) köptes till museet tillsammans med andra samiska föremål 1912 från Historiska museet i Stockholm. Trumman byttes mot Linnétrumman (Manker nr 45) som vid denna tid var i Paris. Enl. lånebrevet som riksantikvarie Oscar Montelius upprättade tillhör trumman en större samling trummor som kom 1726 till antikviteskollegiet från Åselelappmark. På trumskinet står namnet Tomas Nilson Walbi som troligen härstammar från Granbyn. Den andra trumman (inv.nr: 10070, Mankers nr, 39) skickades år 1883 till Paris från nationalmuseet i Köpenhamn dit den kommit 1849 via det kungliga konstmuseet dit den kommit 1730. På skinet står Jon Anderson i Raan, Lycksele lappmark (Manker 1938).

Sedan tidigare vet vi att Musée de l'Homme har fyra eller fem samiska kranier från kyrkogården i Kautokeino. Dessa togs i hemlighet från kyrkogården vid den sk. Recherche expeditionen 1838 och två målade gipsavgjutningar, av en samisk flicka och en samisk pojke. Det finns dock beskrivet av Lars Levi Laestadius att man vid denna expedition samlat två ”tunnsäckar” fulla med samiska kranier och ben från Enonteki, var dessa hamnade efter expeditionen är oklart (Knutsen & Posti 2002).

Det utlovade studiebesöket blev endast ett kortare möte med en intendent och ett besök i textilmagasinet. Jag hade blivit lovad att se katalogkorten för den samiska samlingen men vid besöket kunde dessa inte återfinnas. Trumman var på musketnografiska avdelningen och kvarlevorna på fysikantropologiska avdelningen. Dessa avdelningar var inte informerade om mitt besök och tyvärr kunde inte föremålen visas på grund av det. Den samiska samlingen på museet har varit inordnad under föremål från arktiska områden i Asien, Grönland och Alaska.

Sedan våren 2004 inordnas den samiska samlingen i den europeiska samlingen (De Sike 2004).

Museet är inne i en omorganisation och stressen bland personalen var påtaglig. Enligt information från museet (Robbe, muntlig inf. 2004-06-15, Bousbaa, muntlig inf. 2004-06-14) innebär omorganisationen att alla samlingar utom den europeiska flyttas över till ett nytt museum i Paris, Musée du quai Branly. Den europeiska samlingen, och då även den samiska, flyttas över till ett nytt museum i Marseille. Det var något oklart när detta skulle ske och om det omfattar alla föremål. Det tycks bli snart för personalen i magasinerna arbetade med att packa föremålen i lådor.

Ingen vid Musée de l'Homme har svarat på enkäten trots ett flertal påminnelser, det kan troligen förklaras med att museet är under en omstrukturering och det är stor tidsbrist för alla men även språket kan utgöra ett hinder då enkäten är på engelska. Det som framkommit om samlingen är endast det att den är mycket intressant samt att föremålen kom till museet på slutet av 1800-talet (De Sike, pers.inf. 2004-05-25).

Musée de l'Homme ovan och delar av den samiska samlingen i magasinerna till höger.
Foto, Gunilla Edbom, Åjtte

16.3.2. *Museum für Völkerkunde Dresden, Tyskland*

Under besöket visades utställningen där en samisk trumma visas samt delar av föremålssamlingen och vissa utvalda föremål fotograferades. Samtliga katalogkort för den samiska samlingen vid museet gicks igenom. De flesta föremålen kom till museet mellan åren 1902-1929. 16 olika insamlare/uppköpare eller gåvogivare nämns i katalogkorten, det är många gånger oklart om det är samma person som varit på plats och samlat föremålen eller om det är en antikhandlare/samlare i Tyskland som köpt föremålen för att sedan sälja eller ge dessa till museet. En stor del av den samiska samlingen vid museet kommer från Julius Konietzko, en antik- och etnografihandlare från Hamburg. Platser som nämns på katalogkorten är Utsjoki, Enare, Jäckasätö i Finland, Nordjämtland i Sverige och Bugöfjord i Norge åren 1912, 1915 – 1917, 1919 och 1920. Endast i två fall anges en mer bestämd plats på katalogkorten ofta anges endast att det är ett samiskt föremål och i två fall är insamlaren okänd och i ett även året, se bilaga 10.

Den samiska trumman (Inv. nr. 8537, Mankers nr 63) är från 1600-talet, kulturhistoriska föremål och dräkttillbehör och dräkter av olika typer ett samt oljemålning föreställande en vinter- och en sommarscen från samiskt område även tavlan är från 1600-talet. Trumman och

tavlan finns i utställningen ”Gaben an die residenz” och beskrivningar av dem finns publicerade (2004) i en mindre bok om utställningen med samma namn.

Den äldsta anteckningen som finns om trumman är från 1668 .Enligt Manker är trumman är av Luletyp (Manker 1938).

Den samiska trumman i utställningen ”Gaben an die residenz” vid Museum für Völkerkunde Dresden.

Foto, Gunilla Edbom. Åjtte

Föremål med religiös anknytning vid Museum für Völkerkunde Dresden.

Foto, Gunilla Edbom, Åjtte.

16.3.3. Naturalienkabinett Waldenburg, Waldenburg, Tyskland

Museum für Völkerkunde arrangerade även en tur till Waldenburg och ett besök på Naturalienkabinett Waldenburg. Det är ett naturalkabinett vars föremål hade inköpts och insamlats under främst 17- och 1800-talen av olika tyska samlare och vetenskapsmän. Kärnan i samlingarna är den samling av kultur- och naturföremål som apotekarefamiljen Link från Leipzig köpte och insamlade under främst 1700-talet. Links samling kom i början av 1800 till slottet i Waldenburg. Kataloger över Links samling utkom åren 1783-87 i sista delen finns två samiska trummor med. Hur apotekare Link erhållit trummorna är obekant. År 1932 öppnar slottet Waldenburgs furste sin samling av kultur- och naturföremål från stora delar av världen. I denna samling fanns de två samiska trummorna, de visades i den sk. raritetskammaren som väckte stor uppmärksamhet.

Den ena trumman är en sk. skåltrumma (inv. nr 129, Mankers nr 49), med tillhörande trumhammare, och enligt uppgift är den från norr om Umeälv. Den andra trumman (inv.nr 130 Mankers nr 74), med trumhammare, bedömde Manker vid sin dokumentation som oäkta. Troligen härstammar den från Pite- eller Lule Lappmark. Trumman var borta under ett okänt antal år men återfanns 1933 och då var den maskäten. Trumman renoverades vid museet i Dresden (Manker 1938, Budig mfl. 1999).

Naturalienkabinett Waldenburg renoverades 1989 och presenteras nu som ”ett museum i ett museum”, dvs. samlingen visas upp på det sätt det gjordes när samlingarna först visades 1932. Trummorna visas upp tillsammans med andra ”exotiska” och märkliga ting till exempel en kalv med två huvuden. Montrarna är enkla och skåltrumman (inv. nr 129, Mankers nr 49) står vid fönstret som täckts endast av en tunn gardin.

Dom två samiska trummorna vid Naturalienkabinett Waldenburg.

Foto, Gunilla Edbom, Åjtte.

16.3.4. Museum Europäischer Kulturen, Berlin, Tyskland

Museet har en stor samisk kulturhistorisk samling med ca 700 föremål, bland annat två samiska trummor. Under besöket gick museets samtliga katalogkort för den samiska samlingen igenom. Etnolog Elisabeth Tietmyer visade föremålmagasinen men föremålen kunde inte hanteras eller tas ut från sina skåp. De flesta föremålen kom till museet mellan 1910 och 1930. I katalogkorten finns namn på 16 olika insamlare/uppköpare eller gåvogivare, det är många gånger oklart om det är samma person som varit på plats och samlat föremålen eller om det är en antikhandlare/samlare i Tyskland som köpt föremålen för att sedan sälja eller ge dessa till museet. En stor del av den samiska samlingen vid museet kommer från Julius Konietzko, en antik- och etnografihandlare från Hamburg. På museet finns föremål från Frostviken, Jämtland, Jukkasjärvi, Norrbotten i Sverige, Enare i Finska Lappland samt från skoltsamiskt område åren 1911, 1912, 1916 och 1925. Ytterligare en av de större insamlarna var Dr. Hans Findeisen som samlade föremål 1929 från södra delarna av finska Lappland. Även två museitjänstemän Crahmer och Planert insamlade mycket föremål 1912 till museet. Nio insamlare anger en mer bestämd geografisk plats på katalogkorten men majoriteten anger ofta endast att det är ett samiskt föremål och i fem fall är insamlaren okänd och i ett även året, se bilaga 10.

Dom två trummorna vid Museum
Europäischer Kulturen, Berlin.
Foto, Gunilla Edbom, Åjtte

En trumma (Inv. nr II.C.954, Manker nr 5), är en sk. ramtrumma och den enda uppgift som finns om dess ursprung är att den är från Norge eller Sverige. Den kan enligt Mankers klassificering vara från Ranen i Nordlands fylke i Norge eller nordliga Lycksele lappmark i Sverige. Den andra trumman (Inv. nr II.C 955, Manker nr 76) är enl. Manker ett falsarium men med en originaltrumma som förebild, troligen från Torne lappmark (Manker 1938).

16.3.5. British Museum, London, Storbritannien

Syftet med besöket på British museum var att se ett urval av de samiska föremålen, speciellt de tre samiska trummor de har vid museet, samt katalogen för den samiska föremålssamlingen. Den samiska samlingen på British museum finns i två magasin det ena med textilier och det andra med övriga kulturhistoriska föremål. Samlingen består av cirka 57 föremål. De flesta föremålen kom till museet mellan 1905 och 1962, men många även under 1800-talet. Några kom så sent som 1990 talet, men det är då frågan om äldre föremål som donerats till eller köpts in av museet av privatpersoner och andra museum. I museets liggare för kulturhistoriska föremål finns namn på 22 olika insamlare/uppköpare eller gåvogivare. Intrycket från anteckningarna i liggaren är att majoriteten av föremålen är donerade till museet av privata samlare eller deras efterlevande och inte i första hand samlare som varit på plats. Museet hade under 1948 besök av Mikel Utsi som varit behjälplig vid klassifiseringen av några av föremålen. Utsi hade även med sig äldre föremål till museet. Enligt katalogkorten ger nio insamlare en mer bestämd geografisk ursprungsplats. Men majoriteten anger ofta endast att det är ett samiskt föremål och i fem fall är insamlaren okänd och i sex fall är även året okänt. Ett antal föremål har donerats till British museum från andra museer, främst i England, se bilaga 10. Det finns inte humanosteologiskt material från samiskt område på museet.

Den samiska föremålssamlingen består främst av bruksföremål, dräkter och dräkttillbehör.

Vid museet finns tre samiska trummor (ramtrumma, inv. nr 5263 Mankers nr 20, skåltrumma, inv. nr 1103, Mankers nr 56 och en oäkta trumma, inv. nr 44344 Mankers nr 73) samt en amulett i form av en björntand från samiskt område. Föremålen har kommit till British museum främst genom donationer från andra museer, inga av de samiska föremålen visas i någon utställning på museet. En av trummorna hade dock precis återkommit från Japan dit den varit utlånad för att visas i en utställning.

Studierummet vid British Museum, London. Samtliga samiska föremål, förutom textilier, är upplagda på borden. Foto, Gunilla Edbom, Åjtte

Vid besöket visades samtliga samiska kulturhistoriska föremål (ej textilier) och Åjtte fick en kopia av museets katalog för de samiska kulturhistoriska föremålen.

Ramtrumman (inv. nr 5263, Manker nr 20) kom 1869 till British museum från Tyskland. Där den tidigare bland andra tillhört en kulturhistoriker vid namn Klemm i Dresden. Klemm hade troligen erhållit trumman någon gång efter år 1844. På trummans membran står det "B...t Siuhllson" och på grund därav kan trumman härledas till Lycksele och tinget år 1723. I domböckerna därifrån finns det noterat att Bengt Siuhllson, från Vapsten lämnade in trumman till tinget (Manker 1938).

När det gäller skåltrumman (inv. nr 1103, Manker nr 56) menade Reuterskiöld att trumman är identisk med den trumma som Johan Heysig-Ridderstjerna skänkte till Royal Society 1681. Trumman kommer troligen från Schefferus eller Rudbeck. Det är okänt var trumman härstammar från men den kan komma från Pite lappmark. En trumhammare finns också på British museum (Manker 1938).

Det enda som är känt om den oäkta trumman (inv. nr 44344, Manker nr 73) är att den 1889 kom till British museum genom H. Willett. Trumman är mycket liten 15,4 x 8,35 cm och Manker anser den vara oäkta på grund av storleken och att det inte finns spår av att trumman varit i användning (Manker 1938).

16.3.6. Pitt Rivers museum, Oxfords universitet, Oxford, Storbritannien

Syftet med mötet att se de samiska föremålen i utställningen och katalogen för den samiska föremålssamlingen. Den samiska samlingen på Pitt Rivers museum består av cirka 215 föremål inget av föremålen tycks ha religiös anknytning och det finns inte humanosteologiskt material från samiskt området på museet. Den samiska föremålssamlingen består främst av bruksföremål, dräkter och dräkttillbehör. 77 föremål samlades in till museet av Arthur John Evans (1851-1941), Antroplog, Oxfords universitet mellan åren 1873-1874, föremålen är från Finland, Ryssland, Lappland enl. föremålskatalogen. Ytterligare en antropolog vid Oxfords universitet, Henry Balfour (1863-1939), insamlade till museet en större samling föremål, 85 st, mellan åren 1905-1929 de områden som är angivna i katalogen är Norge och Lappland. Med Balfour reste Alfred Haneage Cocks som har donerat fem samiska föremål till Pitt Rivers museum. Genom museets datakatalog som är kopplat till en biografisk databas går det att utläsa att båda dessa två antropologer var de som samlade föremålen, de angivna åren.

När det gäller de övriga föremålen är det samma problem som vid de andra museerna, att det är oklart om personerna själva varit på plats eller om är en antikhandlare/samlare i England som köpt föremålen för att sedan sälja eller ge dessa till museet.

I museets föremålskatalog finns namn på 17 olika insamlare/uppköpare eller gåvogivare. Sju av dessa är knutna till Oxfords universitet. Många av personerna har endast donerat föremålen till museet från sina privata samlingar eller efterlevande från personer med samlingar.

Inga geografiska områden nämns mer precist för något av föremålen vid museet, eventuellt finns ytterligare information om insamlandet vid museet och där kanske platsen går att utläsa.

För samtliga föremål finns det angivet vem som samlat/donerat föremålen. I elva fall finns inget år angivet, se bilaga 10. 46 föremål från den samiska samlingen visas i utställningen som är typologiskt indelad. Hela föremålskatalogen finns tillgänglig via Internet på museets hemsida <http://www.prm.ox.ac.uk>

16.3.7. Horniman museum, London, Storbritannien

The Horniman Museum som öppnade 1901, samlar föremål från hela världen och i Europa har arbetet fokuserats på östra Europa, till exempel Rumänien. Syftet med besöket på Horniman museum i London var att ta reda på omfattningen av och vilka typer av samiska föremål museet har i sin ägo. På museet träffade jag etnolog Fiona Kerlounge och vi gick igenom museets katalog över dom samiska föremålen tillsammans. Museet har ett 30-tal samiska föremål som insamlats eller kommit till museet under 1900-talet. Vid museet finns inga föremål av religiös anknytning eller samiskt humanosteologiskt material. Museet samlar inte samiska föremål längre främst pga. museet i Cambridges arbete med samisk kultur.

I museets föremålskatalog finns namn på 11 olika insamlare/uppköpare eller gåvogivare. Intrycket från anteckningarna i liggaren är att majoriteten av föremålen är donerade till museet av privata samlare eller deras efterlevande och inte i första hand samlare som varit på plats. Endast för ett föremål finns en mer bestämd geografisk ursprungsplats angiven, majoriteten anger ofta endast att det är ett samiskt föremål och i 14 fall är insamlaren okänd, enligt katalogen men enl. personalen vid museet kan det eventuellt finnas för några av föremålen ytterligare information förvarade tillsammans med föremålet. I 14 fall är även året okänt. Ett antal föremål har donerats till Horniman museum från andra museer, främst i England, se bilaga 10.

16.3.8. Lunds universitet historiska museum, Lund

Syftet med mötet var att se de samiska föremålen, främst en samisk trumma och de samiska kranier som finns i museets samlingar. De kulturhistoriska föremålen är utöver trumman, en trumhammare, en sked, en runkalender samt en dräkt med dräktillbehör. Dräkten finns på Kulturen i Lund, Lunds kulturhistoriska museum.

Under förmiddagen visade antikvarie Ulla Silvegren själva museibygnaden i Lunds centrum där de kulturhistoriska föremålen förvaras i en visningssal i museibygnaden. Föremålen ligger i enklare glasmontrar tillsammans med många andra olika föremål.

Lunds universitets anatomiska institutionen hade en osteologisk samling som 1995 flyttades till Lunds universitet historiska museum där den nu förvaras. Sex kranier och ett monterat skelett i den samlingen är samiska. De förvaras i en magasinsbyggnad strax utanför stan. Antikvarie Ylva Olsson hade tagit fram kranierna samt katalogen för dessa. Det finns få uppgifter på katalogkorten. På fyra av katalogkorten kan man utläsa att kranierna förvärvats till institutionen 1864, 1852 och två stycken 1875. De är från svenskt samiskt område och de områden som nämns är Handöls lappmark, Lycksele Lappmark, Arjeplog och Luleå. Här finns även två gipsavgjutningar av huvuden av en samisk flicka och en samisk pojke, omålade

Det finns ytterligare ett kranium som har bedömts som samiskt endast genom huvudformen men då detta är hittat i en mosse i Skåne är det inte troligt att det är samiskt (och dagens forskare menar att bedöma etnicitet genom skullform inte är en vetenskaplig metod). Vid en genomgång av vindsutrymmet fann Olsson i januari 2005 ett monterat samiskt skelett med följande noterat på katalogkortet: "Skelett af Lappkvinna, funnet i en hednisk graf vid Varangerfjorden i Ostfinnmarken, inköpt genom Prof. Jacob Heiberg af Herr A.ds. Nordvi i Kristiania för 100 kr.". Även magasinen visades vid besöket.

Trumman är en skåltrumma (Manker nr 69) det finns inte mycket känt om trumman men man vet att den 1808 fanns på museet i Lund och att den mellan åren 1901-1936 var utlånad till Etnografiska museet i Stockholm. Enligt Manker är det troligt att den kommer från Torne lappmark (Manker 1938).

Universitetsledningen kommer att fatta ett principbeslut angående utlämnande av skelett, men vet det kommer att innebära är i skrivande stund ännu oklart (Olsson, pers. inf. 2005-01-17).

Samiska kranier vid Lunds universitet historiska museum. Foto, Gunilla Edbom, Åjtte.

16.3.9. Historiska museet, Stockholm

Syftet med besöket på Historiska museet var främst att gå igenom katalogen för det osteologiska materialet. Det övriga arkeologiska materialet på museet finns digitalt på Internet. Det tog två och en halv dagar att få ett grepp om vad och varifrån materialet kommer ifrån och då endast för Norr- och Västerbotten (Lapplands landskap). En komplett genomgång skulle ta minst en vecka troligen mer. I den arkeologiska samlingen vid Historiska museet finns det ett 40-tal inventarienummer som är samiska, främst offerplatsfynd och sejtar både av sten och av trä, dessutom en mängd andra olika arkeologiska fynd från samiskt område. Historiska museet äger även ett flertal samiska trummor, totalt 29 stycken, i stort sett alla är idag deponerade vid andra museer. Katalogen över de arkeologiska föremålen finns tillgängliga via Historiska museets hemsida <http://www.historiska.se>.

1997 beslöt Institutionen för Anatomi vid Uppsala universitet att överlåta sin ”bensamling” till Historiska museet i Stockholm. Enligt Historiska museets katalog är det möjligt att mer material från institutionen för anatomi kan finnas kvar vid någon annan institution vid Uppsala universitet, det är oklart vilken. Mycket material i Anatomiska institutionens samlingen var omärkt och den var sorterad efter de anatomiska delarna, dvs. bäcken, lårben, skallar osv. var för sig och inte som hela skelett. Inga kompletta skelett

hittades i samlingen. Det material som var angripet av mögel och bakterier kremerades. I samlingen från Institutionen för Anatomi vid Uppsala universitet fanns, 13 kranier som hade beteckningen ”lappar”. De kom från Rounala kyrkogård, Karesuando socken, Kiruna kommun, Lycksele socken, Varangerfjorden, Norge, Kolahalvön (med ett frågtecken) samt en med okänd härkomst. (Statens Historiska Museum dnr 7100/93). Det är möjligt att det finns mer samiskt humantosteologiskt material än detta i samlingen från Anatomiska institutionen än vad som noterats detta på grund av att alla kranier är inte märkta och i flera fall är märkningen på kranierna bortnött (Drenzel 2004, muntlig. inf. 2004-09-27).

Fem inventarienummer i den osteologiska samlingen vid Historiska museet kommer från Nordiska museets och Ernst Mankers sk. Lappmarksundersökningar och ytterligare 14 inventarienummer i Historiska museets osteologiska samling kan utifrån uppgifter från grävrapporter och äldre källor betecknas som samiska (ett inventarienummer kan ”innehålla” flera skelett eller kranier) (Drenzel 2004, muntlig. inf. 2004-09-27). Utöver det humanosteologiska materialet finns även ett antal björnskelett från björngravar.

16.3.10. Stockholms universitets osteologiska forsknings Laboratorium, Solna
Syftet med besöket på Stockholms universitets osteologiska forskningslaboratorium (OFL) i Solna var främst att gå igenom katalogen för det osteologiska materialet. OFL har det som brukar kallas ”Retzius skallsamling” (Retzius samlade in kranium från hela Europa och utvecklade ett ”skallindex” för att mäta dessa). Retzius skallsamling vid Karolinska institutionen ingick i det anatomiska museets samlingar som delvis förstördes vid en brand 1892. Sedan 1970-talet det som blev kvar av samlingen efter branden deponerad på Stockholm universitets osteologiska forskningslaboratorium, Karolinska institutionen är fortfarande ägare till samlingen. Källorna anger att hela den sk. ”lappska samlingen” vid Karolinska institutionen förstördes vid branden 1892. Gustaf Retzius skriver i ett brev att branden förstörde en stor och oersättlig samling samiska kranier som införskaffades av Gustaf Retzius far Anders Retzius. I samlingen ingick även de 17 skelett som von Düben köpt från Nordvi (Ljungström 2004:427). Vid OFL finns idag ett samiskt kranium tillhörande denna samling. Det är ett brandskadat kranium med ett frågtecken efter ”Lapp” och i kartoteket är det sorterat under Finland. Utöver det finns det ytterligare ett kranium som kom till samlingen långt efter branden, vid mitten av 1950-talet, från Ernst Manker och det är enl. katalogkortet från Övre Vapsjön, Tärna socken. Vid institutionen finns listor på de samiska kranier som ingick i ”Retzius skallsamling”, kopior av dessa togs vid besöket. Det är troligt att alla samiska kranier förstördes vid branden 1892.

Kraniesamlingen vid Stockholms universitets osteologiska forsknings Laboratorium
Foto, Gunilla Edbom, Åjtte.

En genomgång av samlingarna vid OFL och eventuellt vid Karolinska institutionen skulle kunna helt utesluta möjligheten för att samiska kranier kan finnas kvar efter branden. Ett projekt som är möjligt men tidskrävande. I ”Retzius skallsamling” vid OFL finns kranier från en stor del av världen bland annat från Grönland, Ryssland (Sibirien), Nord- och Sydamerika, Australien, Egypten, Asien, Finland och Sverige.

16.3.11. Resultat av uppföljning av inventeringen av samiska trummor

En uppföljning av Ernst Mankers inventering av de samiska trummorna utfördes (Manker 1938, 1950). Syftet var att utröna var trummorna fanns idag.

I Mankers sammanställning framgår det att 5 samiska trummor hade privata ägare. I detta projekt spårades tre av dessa upp och de var fortfarande i privat ägo. Dessa tre trummor finns vid Skokloster i Uppland, Örbyhus i Uppland samt i Bysta gård i Örebro. En trumma, i Bergshammar, Södermanlands län, hade enligt uppgift sålts till ett museum i Norrland (oklart vilket) någon gång på 1950-60- talet. Trumman som enligt Manker fanns i Ystad och ägdes av Kemner har inte kunnats spåras inom ramen för detta projekt.

Vid Ernst Mankers inventering av samiska trummor ägde Historiska museet 30 samiska trummor varav alla utom en var deponerade vid andra museer. Situationen idag är densamma, 25 trummor är deponerade till Nordiska Museet, som i sin tur deponerat en av trummorna till Västerbottens museum. Vidare har Historiska museet deponerat tre trummor till Etnografiska museet som i sin tur deponerat trummorna till Norrbottens museum, Västerbottens museum samt till Världskulturmuseet i Göteborg. Ytterligare en trumma är deponerad till Linnémuseet i Uppsala. Kvar vid Historiska museet finns nu endast en trumma (Mankers trumma nr. 50), en gåva till museet 1910 från Greve C. Cronstedt från Fullerö, Västmanlands län (Manker 1938, Ewing, pers.inf. 2004-12-23, 2005-01-11, 2005-01-14).

Nordiska museet ansvarar över totalt 33 trummor (inklusive de som deponerats till museet från Historiska museet). Ett flertal av dessa trummor är utlånade till andra museer, till exempel Siida i Finland, en är deponerad till Silvermuseet i Arjeplog (Brundin, pers. inf 2005-01-25). Nordiska museet har lånat ut tio trummor till Åjtte. Utöver dem finns på Åjtte också en trumhammare, en visare samt ett ”nåjdbälte” från Nordiska museet. Dessa, samt sex av trummorna, visas i basutställningen Trumtid. I den utställningen visas sammanlagt åtta trummor. Etnografiska museet har deponerat hela sin samling samiska föremål till Åjtte och i den ingår ett föremål som är registrerat som en trumma, även den visas i utställningen Trumtid.

Enkäten skickades även till de europeiska museer som ägde trummor enligt Mankers undersökning. Av 81 de trummor som Manker dokumenterade fanns 31 i länder utanför Sverige, Norge och Finland. Det har inte förändrats. En trumma från Cambridge, Storbritannien, är på långlån till Åjtte sedan år 1998 den visas nu i basutställningen ”Trumtid” vid Åjtte. Se bilaga nr 2.

16.4. Resultat Kulturhistoriskt material

De vanligaste typerna av föremål är kulturhistoriska bruksföremål, där dräkter och dräkttillbehör, skedar, knivar är de vanligaste. Av de svenska museerna och institutionerna har 16 av museerna föremål med religiös anknytning, tre av dessa har sentida kyrkligt material (bibel, psalmbok, insamlingsbössa), 13 museer har förkristet religiöst material från samiskt område. Materialet består av seitar, trummor, offerplatsföremål och gravföremål. Två museer meddelar att dom är osäkra eller inte har kompetensen att bedöma om dom har material med religiöst anknytning.

Av de Europeiska museerna angav 28 st. i svaren att dom har samiskt kulturhistoriskt material och 13 av dessa har förkristet religiöst material från samiskt område. Materialet består främst av trummor, trumhammare, amuletter och offerplatsföremål. Av de sammanlagt

23 sameföreningar, samegårdar, hembygdsgårdar, hembygdsföreningar, fornminnesföreningar mfl som svarade på enkäten har 19 st. samiskt kulturhistoriska föremål och tre av dessa har förkristet religiöst material från samiskt område.

16.5. Resultat humanosteologiskt material

Tio av de svenska museerna och institutionerna som svarat på enkäten anger att dom har humanosteologiskt material från samiskt område. Dessa är läns museerna i Norrbotten, Västerbotten, Jämtland och Västernorrland, Historiska museet, Lunds universitets historiska museum, Åjtte, Skellefteå museum, Medicinhistoriska museet i Uppsala (enl. Medicinhistoriska museet i Stockholm dit materialet är utlånat) och Osteologiska forskningslaboratoriet, Stockholms universitet.

Tre större sk.. skallsamlingar byggdes upp under 1800-talet och i början av 1900-talet i Sverige. De tre samlingarna var "Anders Retzius samling" vid Karolinska institutet, Rasbiologiska institutets samling samt den anatomiska samlingen i Lund. Retzius skallsamling vid Karolinska institutionen ingick i anatomiska museets samlingar. Denna samling skadades vid en brand 1892 men mycket av samlingen finns kvar och är sedan 1970-talet deponerad på Stockholm universitets osteologiska forskningslaboratorium. Karolinska institutionen äger fortfarande samlingen. I denna samling finns ett samiskt kranium. Det kraniet kom till samlingen vid mitten av 1950-talet från Ernst Manker och inleddes då i Retzius "skallsamling". Rasbiologiska institutets samling kom, efter institutet stängts, till Uppsala anatomiska institution. Den samlingen finns nu vid Historiska museet i Stockholm där sammanlagt ett 40-tal samiska kranier och ca 10-15 samiska skelett finns. Lunds universitets anatomiska institutionens osteologiska samling, Lunds flyttades år 1995 till Lunds universitets historiska museum där den nu förvaras. Fem kranier samlingen är samiska.

Av de europeiska museerna svarade ett av museerna (Murmansk regional museum) att dom har humanosteologiskt material från samiskt område erhållet vid en arkeologisk utgrävning. Vi vet även sen tidigare att Musée de l'Homme i Paris har fyra eller eventuellt fem samiska kranier som samlades in vid en fransk expedition 1838. Två museer är osäkra på det material dom har. Ett museum, Zoological Museum i Köpenhamn, svarade att dom hade renben från en offerplats.

17. Sammanfattning

Detta projekt har bedrivits som ett sk. för-projekt med syfte att utreda i vilken omfattning samiska föremål finns på museer och institutioner i Sverige och Europa samt undersöka möjligheter för återförande av samiska föremål. De historiska genomgångarna har som syfte att ge en översiktlig genomgång av insamlandet av föremål och forskningen av människan och samhället för att kunna förstå samlingarnas och föremålens kontext bättre. Inför eventuella diskussioner om repatriering av samiska föremål är det viktigt att ha kunskap om myndigheters och museers ansvarsroller.

I denna rapport diskuteras endast repatrieringsfrågor gällande samlingar och föremål tillhörande ursprungsbefolkningar. Förfrågningar om repatriering av mänskliga kvarlevor (humanosteologiskt material) har ofta som mål att återbegrava materialet. Därför är det även viktigt att känna till de lagar som finns när det gäller kulturlämningar och kulturföremål.

Under senare år har samernas äganderätt till sin egen kultur och sitt materiella kulturarv diskuterats allt mer men då har repatrieringsfrågor inte specifikt lyfts fram. Från många olika länder finns det exempel på hur frågor om repatriering har diskuterats och lösts.

För att få ett grepp om hur omfattande samlingarna vid de olika museerna och institutionerna är utfördes inom projektet en enkätundersökning. Några museer med samiska

samlingar besöktes. Syftet var inte att göra en heltäckande inventering utan att försöka skapa en bild av i vilken omfattning samlingarna är.

Som avslutning diskuteras några frågor som är viktiga att ta ställning till i vidare diskussioner om repatriering av samiska samlingar och föremål.

17.1. Museer och insamling

Uppbyggandet av kultur- och naturhistoriska samlingar har sin grund i bildandet av Sverige som nation, vid 1500- och 1600-talen. Den historiska forskningen kom att få en viktig roll i den processen. Forskningen och samlingarna hjälpte till att bekräfta de nationella anspråken. Under 1800-talet tillkom nya vetenskapliga institutioner och dessa kom att bli en viktig del i Sveriges nationalisering. Ett flertal nya vetenskapliga discipliner växte fram, till exempel geologi, geografi, fornkunskap/arkeologi och folklivsforskning. Insamlandet av kulturhistoriska föremål blir under 1800-talet en viktig del i förståelsen av historien. Genom etnologiska arbeten i det som ansågs vara perifera och isolerade bygder skulle kulturens ursprungsformer studeras. En nationell romantik som byggde på "folkkultur" växte fram och ur detta uppkom, vid mitten av 1800-talet, regionala och lokala museer.

Arkeologin kom under 1800-talet att fokusera på studier av förändringar och utveckling av förhistoriska samhällen. Utvecklingsläran var allmänt vedertagen, dvs. moderna kulturer kunde indelas i serie från de enklaste till de mest avancerade, sk. kulturevolutionism.

Arkeologiska och etnologiska föremål visade vilken utvecklingsnivå en kultur hade nått till. Samtida etnografiskt material kunde därför visa hur människor levde i förhistorien. Vissa folkgrupper i till exempel Afrika kom att betraktas som "levande museum över mänsklighetens förflutna". Förhistorien kom genom utvecklingsläran att kopplas samman med teorin om europeisk överlägsenhet och kom att påverka arkeologin runt om i världen. Samtidigt hjälpte den även till att verifiera den västeuropeiska kolonialismen under 1800-talets senare hälft.

Sverige genomkorsades under 1800-talet av forskare från en mängd olika discipliner, såsom geografer, antikvarier, kulturhistoriska samlare och upptecknare. De föremål som insamlades har byggt upp stora delar av de samlingar som finns på museer idag. Många undersökningar i samiskt område bedrevs av medlemmar i det Svenska sällskapet för antropologi och geografi, bildat 1873. Inom sällskapet fanns forskare från olika discipliner, men främst representanter från kulturhistoriska ämnen.

I dokumentationer av samiska offerplatser i Sverige utförda under 1940-talet syns tydligt det stora antal människor som med olika syften har varit på offerplatser. Mer som regel än undantag har de också tagit med föremål därifrån, nästan uteslutande utan en arkeologisk undersökning. Föremålen har sedan hamnat på olika ställen. Det har fortsatt även efter 1940-talets dokumentation.

17.2. Människan som undersökningsobjekt

På en del museer och institutioner finns det samlingar av kranier och skelett av samer. Dessa samlingar kan urskiljas från de kulturhistoriska genom dels insamlingssättet och sen dess vetenskapliga ursprung.

Idén om att samhällen utvecklats från barbari till civilisation dvs. från en "lägre" till en "högre" nivå har sin grund i 1700-talets upplysningstid då världens olika former av samhällen förklarades utifrån utvecklingsteorier. Det europeiska samhället betraktades som det civiliserade och "högre" stående medan jordens andra samhällen var på olika "lägre" nivåer. De kulturhierarkiska idéerna var väl etablerade i Sverige i början av 1800-talet. De kom att kopplas ihop med rasbegreppet och även människor indelades i raser som var "lägre" eller "högre" stående med olika egenskaper och där de europeiska raserna värderades högst. Under den senare delen av 1800-talet blev föreställningen om de mänskliga raserna och deras

egenskaper ett vanligt begrepp i vetenskapen och i politiken i Sverige. Senare, under 1900-talets början, utvecklades de rashygieniska teorierna (eugenik) och en förgrundsgestalt för dessa idéer i Sverige var Herman Lundborg (1868-1943). Eugeniken gick ut på att människor med "undermåliga" anlag inte skulle få fortplanta sig och att en blandning av människor från olika raser inte var bra och alltid var till nackdel för de "högre" stående raserna. Teorierna om rashygien kom att genomsyra både den samhälleliga debatten och vetenskapen.

De första skullmätningarna på samisk befolkning i Sverige utfördes på 1830-talet av arkeologen Sven Nilsson (1787-1883) med syfte bekräfta den allmänna teorin att samerna var Sveriges urbefolkning. Forskarna menade att det kunde bevisas genom att jämföra förhistoriska kranier med den samiska befolkningens huvudform.

Forskaren, Anders Retzius, samlade under 1830-1840-talet in kranier från hela Europa och delade in mänskligheten i två olika typer, "kort-" och "långskalliga". "Kortskalliga" var förutom samerna, finnar, ungrare, slaver och basker och de representerade resterna av Europas urbefolkning. De "långskalliga" hade invandrat senare till Europa och trängt undan "kortskallarna". Ett problem med denna teori var att i alla undersökta folkslag fanns både "kort-" och "långskallar". Forskarna menade då att det skett en utveckling från primitivt till civiliserat även för den biologiska människan dvs. att människorna hade utvecklats från "kortskallar" till "långskallar". "Kortskallarna" ansågs ha sämre egenskaper och då även vara lägre stående än de "långskalliga". Genom de evolutionistiska idéerna (utvecklingsteorier) och kvantifierings metoderna (tex. skullmätningarna) kunde skillnaderna mellan olika folk vetenskapligt "bevisas" och på så sätt blev rasismen en vedertagen vetenskap. Allt eftersom att de rasistiska tankegångarna i Europa fick mer genomslag blev tanken att de "lägre" stående folken skulle ha utgjort Europas ursprungsbefolkning allt svårare att acceptera. Teorierna kom därför att allt mer ifrågasättas av forskare. En mängd andra tolkningar kom under mitten och slutet av 1800-talet. Gustav von Düben (1822-1892) var en framträdande person i detta sammanhang. von Düben menade att samerna istället kommit till norra Skandinavien några århundraden före Kr. Dessa teorier kom att i grunden förändra och påverka statens samepolitik under en lång tid menar historikern Lennart Lundmark.

I slutet av 1800-talet bedrevs omfattande fysiska antropologiska undersökningar i Sverige. Både levande människor och kranier uppmättes. Svenska sällskapet för antropologi och geografi var drivande inom den fysiska antropologiska vetenskapen i Sverige. Svenska rasbiologiska institutet i Uppsala startade sin verksamhet 1922. Herman Lundborg var chef för institutet mellan åren 1922 – 1935. Institutet bedrev, genom främst Lundborg bl.a. fysisk antropologiska undersökningar av den samiska befolkningen i Sverige. Det var inte någon större officiell protest mot dessa undersökningar från samiskt håll men enskilda personer har vittnar idag om att undersökningarna upplevdes som både kränkande och skrämmande.

17.3. Osteologisk forskning

Dagens osteologiska forskning på humant material skiljer sig väsentligt från de fysiska antropologiska undersökningarna som till exempel skullmätningarna. Osteologi är läran om ryggradsdjurens skelett. När forskning bedrivs på mänskliga skelett kallas den humanosteologi. Ur en liten mängd material kan stor mängd information ges, sammanlagt behövs ca 1-2 g av benmaterialet för att kunna utföra alla typer av analyser.

18.4. Myndigheter med ansvar över kulturarvsfrågor i Sverige

I Sverige, liksom i de flesta andra länder finns en formulerad nationell kulturpolitik beslutad av riksdagen. I ett av de kulturpolitiska mål som är formulerade av regering och riksdag betonas vikten av förståelse för olika gruppers kulturarv både inom och utom det egna landet. Ytterligare ett mål betonas en nationell och internationell solidaritet och respekt inför olika gruppers kulturarv. I regeringens proposition "Kulturarv - Kulturmiljöer och kulturföremål"

från 1999 står det bland annat att kulturpolitiken skall skapa nödvändiga förutsättningar för att kunna bevara och bruka kulturarvet samt att kulturarv är en del av samtiden. Ett av de övergripande målen för verksamheten inom kulturmiljöområdet är; allas förståelse, delaktighet och ansvarstagande för den egna kulturmiljön. Under det målet står det bland annat att "Människor utan erkänt kulturarv och dokumenterad historia riskerar att stå sämre rustade när de skall delta i formandet av samhället och hävda sina krav på lika rättigheter och möjligheter".

Det är Kulturdepartementet som har ansvar över Sveriges kulturarv. Till Kulturdepartementet finns en rad myndigheter knutna. Dit hör bland andra Statens Kulturråd, Riksarkivet, Landsarkiven, Riksantikvarieämbetet och de centrala museerna. Statens kulturråd skall genomföra den nationella kulturpolitik som beslutas av regering och riksdag. Riksantikvarieämbetet (RAÄ) ansvarar för frågor som rör kulturmiljövård och kulturarv.

Länsstyrelserna är regeringens och riksdagens utövare i länen. Länsstyrelsen får sitt uppdrag av regering och riksdag och genomför beslut tagna där. Länsstyrelserna har som uppgift inom det regionala kulturmiljöarbetet bland annat att delta i den regionala planeringen, att besluta i ärenden enligt kulturminneslagen, fördela statliga bidrag till fornminnes- och byggnadsvård m.m. och lämna råd i frågor som berör kulturmiljön.

Sametinget är en statlig myndighet med uppgift att bevaka de frågor som berör samisk kultur i Sverige. Sametingets uppgifter är bland annat att besluta om bidrag till samisk kultur och samiska organisationer, leda det samiska språkarbetet, medverka i samhällsplaneringen och bevaka att samiska behov beaktas samt informera om samiska förhållanden. Sametingets kulturråd har uppgiften att fördela de medel som via statsbudgeten anslås till samisk kultur samt medel från Samefonden för samisk kultur och samiska organisationer.

17.5. Museer och museisystemet

Museerna i Sverige ingår i en struktur där museerna har olika ansvarsområden. Det finns tio statliga museimyndigheter som lyder under kulturdepartementet. Ansvaret över samisk kulturhistoria i Sverige har Nordiska museet, som är ett sk. centralt museum och ansvarsmuseum för kulturhistoria inom Sverige. Den samiska samlingen vid Nordiska museet är omfattande. En speciell tjänst för samisk kultur har funnits på museet från 1939 och fram till och med 2003 då tjänsten förändrades till att omfatta samtliga minoritetskulturer i Sverige. Nordiska museets insamling av samiskt material har inte haft samma aktualitet i och med Åjttets tillkomst.

Även Statens Historiska museum har ansvar över samiska föremål genom att museet är en statlig museimyndighet med ansvar över arkeologiska och osteologiska föremål som erhållits genom arkeologisk verksamhet.

Sedan 1965 har läns museerna ansvar för regional museiverksamhet. Läns museerna i Norrbottens-, Västerbottens-, Västernorrlands-, Jämtlands-, Dalarnas och Gävleborgs län har ansvar och bedriver verksamhet rörande den samiska kulturen i det egna länet.

Speciella kriterier för samiska museer kom 1976 med avsikt att tydligare skilja samiska museer från museer med samiska samlingar. Ett samiskt museum skall enligt kommittén bli: en samisk majoritet i styrelsen, administrativ och professionell ledning skall utföras av samer, samisk kultur skall vara huvudsaken i museets verksamhet, museets policy skall vara utformad med respekt för samisk tradition och verksamheten skall spegla samiska värderingar, museet skall vara lokaliserat till samiskt kärnområde. Samerådets museikommitté ansåg även att ett huvudmuseum för den samiska kulturen skulle inrättas i varje land med en samisk befolkning. Ett huvudmuseum skulle ha ett övergripande ansvar för den vetenskapliga och fackliga utvecklingen inom samiskt museiväsen och vara en samordnande instans mot andra museer.

Åjtte, Svenskt Fjäll och Samemuseum i Jokkmokk har ett nationellt uppdrag att vara huvudmuseum i Sverige för samisk kultur, bedriva specialmuseiverksamhet för fjällregionen i Sverige samt driva ett informationscentrum för fjällturismen. I Sverige är det endast Åjtte som är ett samiskt museum och som i huvuddrag följer kriterierna för samiska museer. Utöver läns museerna och Åjtte finns det i samiskt område i Sverige ett flertal andra olika typer av museer som har samiska kulturhistoriska samlingar och bedriver verksamhet som berör samisk kulturhistoria. I Norge finns ett flertal samiska museer. Samtliga är organiserade under det norska sametinget.

17.6. Kulturminneslagen

Det finns flera lagar som är till för att skydda vårt kulturarv. Viktigast är den så kallade kulturminneslagen ("lagen om kulturminnen mm"). Den omfattar den fysiska kulturmiljön och fynd samt utförelse och export av kulturföremål. I princip innebar lagen att fornlämningar är ett statligt ansvar och att ingen skada får göras på en fornlämning.

Som fornlämning räknas lämningar efter människors verksamhet under forna tider, som tillkommit genom äldre tiders bruk och är varaktigt övergivna.

Skyddet gäller även ett så stort område på marken kring fornlämningen som krävs för att bevara fornlämningen och ge den ett tillräckligt stort utrymme. Detta område kallas fornlämningsområde och är som regel avsevärt större än det område som på den ekonomiska kartan markerats med ett R. Långt ifrån alla fornlämningar är utmärkta på kartan.

Det krävs tillstånd för att kunna föra ut vissa typer av kulturföremål ur Sverige. Utförelsetillstånd skall sökas för en mängd olika föremål, med bestämda ålders- och värdegränser, det gäller till exempel arkeologiska föremål och samiska kulturföremål som är äldre än 50 år och har ett värde över 2 000 kr.

Kapitel 6 i lagen (1988:950) om kulturminnen m.m tar upp återlämnande av olagligt bortförda kulturföremål. Lagen gäller kulturföremål som efter 31 december 1994 olagligt förts bort från en stat som ingår i Europeiska ekonomiska samarbetsrådet .

17.7. Etiska regler och riktlinjer

För att kunna hålla en god etik i sina arbeten har forskaren och tjänstemän ofta formulerat en yrkesetik och mer eller mindre tvingande regler och föreskrifter.

För museer finns den internationella museiföreningen International Council of Museums (ICOM) "Code of Professional Ethics". I den finns etiska föreskrifter för museer och museianställda. Bland annat finns där anvisningar för hur museerna skall agera vid förfrågningar om repatriering av kulturhistoriska föremål. Där står att museernas dialog skall vara fördomsfri och baserad på vetenskapliga och professionella principer och vidare att humanosteologiskt material (skelett och kranier) och religiöst material av stor betydelse skall förvaras säkert och respektfullt. Användning av materialet för forskning och utställning skall utföras med hög vetenskaplig standard men även i enlighet med de intressen och övertygelser som finns hos det folk (tex. etnisk, religiös) som materialet eventuellt härstammar från. Reglerna föreskriver även museerna att utarbeta policys för frågor om repatriering.

Tillstånd från Vetenskapsrådets etiska nämnd behöver inte sökas för forskning på ett arkeologiskt material, som till exempel humanosteologiskt material, till skillnad från annan forskning på humant material, till exempel medicinsk forskning.

Vid Svenska Arkeologiska Samfundets årsmöte 2000 antogs dokumentet "Svenska arkeologiska samfundets principer för god arkeologisk praxis" som riktar sig till alla som utövar arkeologi. Den svenska versionen av dokumentet går längre än det europeiska "The European Association of Archaeologist's Code of Practice" genom att ta ställning till ursprungsbefolkningar. I det Svenska dokumentet står det bland annat att arkeologer skall i sitt arbete ta hänsyn till de eventuella ekologiska och sociala konsekvenserna bland annat för

ursprungsbefolkningen samt att iakttaga en ”särskild omtanke” vid forskning som berör ett lands ursprungsbefolkning. Vidare betonar dokumentet samverkan.

17.8. Exempel på repatriering

I Sverige finns, liksom i de andra nordiska länderna, ingen enskild lag eller förordning som gäller repatriering av kulturföremål till ursprungsbefolkningar. Sverige ratificerade UNESCO:s konvention för att förhindra och förbjuda olaglig import, export och ägaröverlåtelse av kultur föremål 2003. Den gäller från och med 1970 och omfattar inte händelser före det. Sverige föreslog att ta bort tidsgränsen i konventionen, dvs, att den skulle gälla retroaktivt samt att varje fråga om återförande skulle avgöras från fall till fall. Dessa förslag gick inte igenom. Även Finland (1999) och Danmark (2003) har ratificerat konventionen.

I Sverige och Finland har inte sametinget förvaltningsansvar över samiskt kulturarv. I Norge är förvaltningen för kulturmiljön organiserat så att Riksantikvaren har ett överordnat ansvar medan förvaltningen av samiska kulturminnen ligger på Sametinget, miljö- och kulturvårnsavdelningen. Den förestår förvaltningen av samiska kulturminnen enl. kulturminneslagen och handlägger plan och byggfrågor enligt lagen på samma sätt som kulturminnesförvaltningen i fylkeskommunerna (motsvarande länsstyrelserna).

De mest kända och omdiskuterade lagarna för repatriering är två lagar i USA, ”The National Museum of the American Indian Act” (NMAI) som omfattar samlingarna på ”Heye Foundation’s Museum of the American Indian” och ”Smithsonian Institute”. Lagen går ut på att humanosteologiska samlingar och gravföremål vars härkomst kunde fastställas och knytas till en specifik etnisk grupp skulle erbjudas att lämnas tillbaka till respektive grupp. År 1990, antogs ”The Native American Graves Protection and Repatriation Act” (NAGPRA). Lagen gäller alla nationellt finansierade museer, institutioner och myndigheter. NAGPRA är en viktig del av människorättslagstiftningen för Amerikas urbefolkningar. Lagen visar att den vetenskapliga forskningen inte självklart är överordnad religiösa och kulturella värden i USA. Genom NAGPRA har det utformats nya etiska riktlinjer för museer i deras arbete med Amerikas urbefolkningars kulturarv.

Reaktionerna på NAGPRA har varit mycket varierade. Kritiska röster har främst kommit från forskare. En åsikt är att NAGPRA tillgodoser främst kraven från urbefolkningar och negligerar krav från forskare och tillåter material förstöras för alltid. Dessutom har det även diskuterats att museer ibland har varit allt för snabba med att återlämna material för återbegravning, så snabba att NAGPRAs kriterier, till exempel de om bevisat släktskap, ej har undersökts tillräckligt. Det har också ansetts att den tid som museerna, enl. NAGPRA, fick för att inventera samlingarna var orealistisk. Vissa forskare har betraktat NAGPRA endast som en rådgivande lag. De menar bland annat att lagens omfattning kan diskuteras. Ett exempel på det är diskussionerna kring den sk. ”Kennewick mannen”. Ett annat problem med NAGPRA kan vara att flera olika urbefolkningsgrupper kan göra anspråk på samma material med hänvisning till kulturell anknytning, vilket är ett kriterium för repatriering enl. NAGPRA.

Det finns en mängd olika exempel från många länder på hur repatriering av kulturföremål och återbegravningar av humanosteologiskt material har genomförts. Även från Sverige, här har bland annat Etnografiska museet återlämnat ett flertal föremål till olika folkgrupper även Statens Historiska museum har återfört material för återbegravning till bland annat samer.

17.9. Tidigare inventeringar

Några inventeringar av samiskt material vid museer och institutioner har utförts tidigare. Under 1930- 40-talet utfördes en inventering av samiska trummor. Där registrerades och beskrevs sammanlagt 81 samiska trummor i de nordiska länderna samt i England, Frankrike,

Italien och Tyskland. Sammanlagt finns 31 trummor i andra länder än de nordiska, dvs. ingen förändring från 1940-talet.

1980 utfördes en översiktlig inventering av större samiska samlingar, ej arkeologiska samlingar, i Sverige. I den inventeringen framgick det att det sammanlagt fanns 18 000 – 19 000 föremål med samisk anknytning i museer och sameföreningar i Sverige. De flesta föremål vid museerna var bruksföremål, köksredskap, delar till klädedräkter, samt föremål från religionsutövande.

Våren 1984 skickade Statens Historiska museum ut en enkät angående samiskt, eller möjligt, samiskt skelettmaterial i samlingar. Enkäten skickades till läns museer och andra större museer i Norrland samt till landets anatomiska institutioner. Enligt enkäten hade följande museer samiskt skelettmaterial i samlingarna; Norrbottensmuseum, Skellefteå museum, Västerbottens museum och Anatomiska institutionen i Lund (det materialet förvaras nu på Lunds Universitets Historiska Museum). Sammanlagt är det sju hela skelett, sju kranier samt okänt antal ofullständiga sammanblandade skelettdelar.

17.10. 2004 års inventering

Inom detta projekt skickades en enkät till sammanlagt 551 museer och institutioner i Sverige och Europa samt sameföreningar, samegårdar, hembygdsgårdar, hembygdsföreningar, fornminnesföreningar i Sverige. Enkätfrågorna gick i stort sett ut på att ta reda hur stora samlingar museerna och institutionerna hade samt vilka olika typer av föremål det rör sig om. Av de 55 tillfrågade museerna och institutionerna i Sverige svarade 51 på enkäten. Av de som svarade hade 25 samiska kulturhistoriska samlingar, 17 hade föremål av religiös karaktär. Dom stora samiska kulturhistoriska samlingarna finns vid Åjtte, Nordiska museet, Läns museerna i Norr- och Västerbotten, Världskulturmuseet i Göteborg och troligen även vid Silvermuseet i Arjeplog och Jamtli i Östersund vilka ej har svarat på enkäten. Utöver dessa finns även samlingar vid andra kommunala museer som Fjällmuseet i Funäsdalen, Skellefteå museum och Piteå museum samt vid vissa hembygdsföreningar och samegårdar. Av de 51 museerna och institutionerna i Sverige, som svarade på enkäten, hade nio samiskt humanosteologiskt material, dvs. skelett och kranier. Vid fem av dessa finns delar av de kranie- och skelettsamlingar som samlades in på 1800- och 1900-talet.

Av de 84 Europiska museerna som fick enkäten svarade 43 museer. 27 av dessa hade samiska föremål i sina samlingar. Större samiska samlingar finns vid Nationalmuseet i Danmark, Museum für Völkerkunde i Hamburg, Museum of European Cultures i Berlin, Museum für Völkerkunde i Dresden och National Museum of Ethnology i Leiden, Holland. Nationalmuseet i Danmark har den största samlingen trummor, sex stycken, utanför de nordiska länderna. Utöver de samiska trummor som tidigare var kända har det i denna inventering framkommit att Murmansk Regional Museum, Ryssland har en trumma och en mängd andra föremål, Russian Museum of Ethnography i St. Petersburg, Ryssland, har trummor och trumhammare utöver andra föremål samt att Museo Nacional de Antropología i Madrid, Spanien, har trummor och amuletter. Majoriteten av museernas samlingar är insamlade under slutet av 1800-talet och under första hälften av 1900-talet. De äldsta samiska föremålen vid museerna är trummorna. Inga museer har angett att de har en pågående aktiv insamling av samiska föremål. Innehållet i samlingarna är främst bruksföremål, husgeråd, dräkter och dräkttillbehör. Endast tolv av de Europeiska museerna har angett att föremålen har varit eller är utställda vid museet.

Inom projektet besöktes Musée de l'Homme, Paris, Frankrike, Museum für Völkerkunde Dresden, Tyskland, Naturalienkabinett Waldenburg, Waldenburg, Tyskland, Museum Europäischer Kulturen, Berlin, Tyskland, British Museum, London, Storbritannien, Pitt Rivers museum, Oxfords universitet, Oxford, Storbritannien, Horniman museum, London,

Storbritannien, Lunds universitet historiska museum, Lund, Historiska museet, Stockholm och Stockholms universitets osteologiska forsknings Laboratorium, Solna.

Syftet med besöken var bland annat se föremålen, speciellt de med religiös anknytning som tex. trummor, knyta kontakt med de ansvariga på museerna samt att se om museernas katalogkort skulle ge mer information om föremålen. Vid besöken på museerna kunde det konstateras att det är mycket sparsamt med information kring föremålen i samlingarna.

De vanligaste typerna av föremål vid museerna är kulturhistoriska bruksföremål. Av de svenska museerna och institutionerna har 13 museer förkristet religiöst material från samiskt område. Av de sammanlagt 23 sameföreningar, samegårdar, hembygdsgårdar, hembygdsföreningar, fornminnesföreningar mfl som svarade på enkäten har 19 samiskt kulturhistoriska föremål och tre av dessa har förkristet religiöst material från samiskt område. Tio av de Svenska museerna och institutionerna som svarat på enkäten anger att dom har humanosteologiskt material från samiskt område. Dessa är läns museerna i Norrbotten, Västerbotten, Jämtland och Västernorrland, Historiska museet, Lunds universitets historiska museum, Åjtte, Skellefteå museum, Medicinhistoriska museet i Uppsala (enl. Medicinhistoriska museet i Stockholm dit materialet är utlånat) och Osteologiska forskningslaboratoriet, Stockholms universitet.

Av de europeiska museerna angav 28 att dom har samiskt kulturhistoriskt material och 13 av dessa har förkristet religiöst material från samiskt område. Endast ett museum, Murmansk regional museum, angav att dom har humanosteologiskt material från samiskt område. Vi vet även sen tidigare att Musée de l'Homme i Paris har fyra eller eventuellt fem samiska kranier från 1838. Ett museum, Zoological Museum i Köpenhamn, svarade att dom hade renben från en offerplats.

18. Förslag på vidare arbete

Då detta arbete var ett sk. för-projekt finns det behov av att gå vidare med vissa av delarna. Det kan till exempel vara:

- En utökad inventering av museernas samlingar avseende till exempel museer i länderna i östra Europa, Finland, Norge och Irland som inte fick enkäten i detta projekt.
- Utöka inventeringen till att även inkludera samiska föremål från Norge, Finland och Ryssland.
- Fortsätta inventeringen av de institutioner som kan tänkas ha samiskt humanosteologiska samlingar, tex. universitetsinstitutioner. Eventuellt kan det finnas mer humanosteologisktmaterial vid universitetens och universitetssjukhusens anatomiska institutioner eller vid de institutioner dit de anatomiska institutionernas samlingar överfördes vid ev. stängning.
- Fortsätta inventeringen av de institutioner som fanns med i genomgången av de samiska trummorna på 1930-40 talen för att utröna var trummorna finns idag.
- För att nå ytterligare information om specifika föremål och kontexten kring insamlingen måste katalogkorten, arkivhandlingar, såsom dagböcker, reseberättelser etc., gås igenom i den mån det finns sådana. Detta är ett stort och tidskrävande arbete.
- Kunskap om samlingarna är ett led i repatrieringsfrågorna gällande samiskt material. Det är därför viktigt att nå ut med resultaten så att de är tillgängligt för allmänheten.
- Att stärka de samiska museerna och samiska institutioner som är lämpliga att på ett bra och respektfullt sätt förvara, visa föremål.

19. Slutdiskussion

Föremålssamlingar vid museer och institutioner måste ses i ljuset av rådande vetenskapliga och samhällsliga teorier och idéer, det gäller såväl de samlingar som skapas idag som de som insamlades under tidigare sekel. Insamlingarna av föremål under 1700-1800 talet måste förstås utifrån de då rådande kulturhierarkiska och evolutionistiska teorierna. Att kulturarv används som redskap vid nationsbildande och för att stärka den nationella känslan finns det både äldre och nyare exempel på runt hela världen. Museerna är resultatet av både medvetna och omedvetna tankar och val. Museer är aktörer i samhället, genom sina utställningar, dokumentationer, samlingar, geografiska placering och ofta även genom museibyggnadernas arkitektur. Insamlingarna av bland annat samiska föremål under 1600 - 1800-talen hör på så sätt samman med de europeiska nationernas uppbyggnad.

De samiska föremålen är insamlade i olika syften. Men vissa typer av föremål har en särställning i samlingarna genom det sätt som de samlades in och genom föremålets symboliska betydelse. Det gäller till exempel de konfiskerade trummorna samt offerplatsfynd och gravmaterial, som tagits från sina ursprungsplatser utan medgivande av anhöriga eller människorna i området och i många fall även utan deras kännedom. För många bär dessa föremål än i dag vittnesbörd om kränkande övergrepp och maktlöshet. En paradox i sammanhanget är dock att många föremål bevarats just på grund av detta.

Det är viktigt att se på hur föremålen har samlats in. Det är stor skillnad på insamlandet av skullar under 1800-talet och dagens arkeologiskt vetenskapligt undersökta förhistoriska gravar. Det är även stor skillnad på trummor konfiskerade av statsmakt och kyrka på 16-1700 tal och museernas inköpta föremål under senare tid. Att veta insamlandets historia är viktigt för att förstå samlingarna men denna bakgrund kan inte styra hanteringen av förfrågningar om repatriering.

Eventuella krav på återförande till specifika områden eller grupper av människor försvåras av att många samiska föremål i museisamlingar saknar uppgifter om ursprung och insamling. I vissa fall är inte heller ursprungslandet känt. Det finns alltså en mängd samiska föremål vid museerna vars bakgrund inte går att spåra.

Det är en lång tradition av insamlande, dokumentation och forskning inom samiskt område och av den samiska kulturen. Få är utförda med samisk insyn eller i samisk regi. Stora samlingar av samiska föremål finns vid museer och institutioner utanför det samiska kärnområdet, där finns också många unika föremål som till exempel samiska trummor. Svaren på enkäten visar på vilken variation och vilken stor mängd samiska föremål som finns i museer utanför samiskt område. Som ett led i arbetet med repatriering av samiska föremål är därför kunskap om föremålen och samlingarna viktig, till exempel var föremål finns och vad de är för typ av föremål. Då detta projekt endast haft som mål att göra en översiktlig inventering är det därför viktigt att fortsätta arbetet med en att utöka kunskapen om de samiska samlingarna. Att erhålla kunskap om ett eget kulturarv, i detta fall samiska samlingar på museer och institutioner, är i sig ett led i en återföring.

I enkäten till de Europeiska museerna ställdes frågan om någon forskning har gjorts på de samiska föremålen och det kan konstateras att mycket liten forskning har genomförts. Det samma gäller de äldre samlingarna av kranier som finns i Sverige. Forskning kan alltså inte sägas vara ett tungt argument för att behålla samlingarna på deras nuvarande plats. Vid återbegravningar förstörs materialet och kan inte vetenskapligt undersökas mer. I diskussioner om återbegravningar måste vi vara medvetna om att det i framtiden kommer att finnas metoder som vi i dag inte vet någonting om, framtida forskningens områden och ”landvinningar” är okända för oss och att en återbegravning kan förstöra möjligheter för framtida forskning. Vid eventuella återbegravningar måste detta tas ställning till. Men den

återbegravning som skett i Sverige visar på en form av samarbete mellan forskare och samisk befolkning som torde vara möjlig i flera fall.

De senare årens diskussioner kring yrkesetiska regler och riktlinjer visar på en ökad medvetenhet, intresse och vilja från institutioner och forskare. Det finns även ett behov att vid museer och institutioner utverka regler och riktlinjer för repatriering av material till ursprungsbefolkningar, för Sverige inte minst den egna ursprungsbefolkningen, samerna. Ett utökat samarbete mellan ursprungsbefolkningar, museer och forskare i dessa frågor är gynnsam för alla parter. Att från samisk sida ta en aktiv del av en sådan diskussion kommer att driva på arbetet ytterligare.

Det finns ett flertal museer i Sverige som idag har ansvar över samiskt kulturarv och kan på så sätt göra "anspråk" på samiska föremål, dessa är; Nordiska museet, Statens Historiska museum, länsmuserna i norra Sverige, Åjtte samt de kommunala museerna i kommuner inom samiskt område. Utöver dessa finns det även samegårdar och hembygdsföreningar som har samiska samlingar.

Tillkomsten av samiska museer är ett uttryck för det samiska samhällets vilja att ta ansvar för sitt eget kulturarv. I Sverige är Åjtte det enda samiska museet, och trots museets status som huvudmuseum i Sverige är museet ingen självklar instans för frågor rörande det samiska kulturarvet. Åjtte är inte heller ansvarsmuseet för samisk kulturhistoria i Sverige. De nationella målen visar tydligt att staten har insett vikten av historia för alla olika folk inom landet. Frågan är hur det efterlevs i praktiken. Ett stärkande av Åjtte som samiskt museum samt en egen samisk förvaltning av kulturarvet eller en samförvaltning, som till exempel i Norge, har inte diskuterats på ett politiskt plan i Sverige. Det är märkligt med tanke på hur dom nationella kulturpolitiska är formulerade.

Inga officiella krav på återföring av samiska föremål har ställts i Sverige. Endast ett återförande gällande återbegravning har genomförts hittills. Men Etnografiska museet har till exempel överfört hela sin samiska samling till Åjtte, detta kan i sig betraktas som ett återförande eftersom samlingen åter hamnade i en samiskt kontext.

Repatrieringsfrågor är inte en diskussion som skall föras mellan museitjänstemän utan borde lyftas till en politisk fråga. Hur ska då frågan om repatriering av samiska föremål diskuteras? Som en allmän fråga om ansvar över ett eget kulturarv som då får en betydande omfattning? Endast gällande vissa föremålsgrupper eller en diskussion för varje enskilt föremål för sig? Alla alternativ innebär i sig långa processer.

Det måste också diskuteras vilka som kan göra anspråk på samiska föremål, endast institutioner, till exempel museer och i så fall endast samiska museer eller samtliga museer? Kan även olika grupper komma i fråga? Vem ska avgöra om en grupp har rätt till materialet? Om fler grupper gör anspråk på samma material vem skall avgöra i frågan och hur? I samtliga fall måste bevarande vara ett centralt begrepp, föremålen måste förvaras i enlighet med de föreskrifter som finns för museer. Här kan samiska museer få en viktig roll. Det finns alltså då ett behov av att stärka och utveckla samiska museer. Att föremål återförs till ett samiskt museum innebär att de återinförs i en samisk kontext.

Slutord får bli en beskrivning av vad repatriering av föremål och kvarlevor kan betyda skrivna av två representanter från ursprungsbefolkningen på Hawaii, tillika forskare, Edward Halealoha Ayau and Ty Kāwika Tengan. De menar att den europeiska kulturens museisamlingar av urbefolkningars kvarlevor utgör en smärtsam och förnedrande påminnelse om en process som har förstört många traditionella kulturer. Men en respektfull repatriering blir en del av en läkningsprocess (Ayau and Tengan 2002).

Referenser

Publicerade källor

- Ájtte, Svenskt Fjäll- och Samemuseum. 1993. *Samiskt museiseminarium 1990 "Samisk kulturmiljövård"* Ájtte, Svenskt Fjäll- och Samemuseum. Duoddaris 4.
- Ájtte, Svenskt Fjäll- och Samemuseum. 2002. *Vem äger kulturarvet? Anföranden vid konferens om återföringsfrågor vid Ájtte, Svenskt Fjäll- och Samemuseum 6-8 juni 2000.* Duoddaris 20.
- Ayau, E.H. & T.K. Tengan (2002) Ka Huaka'i O Na 'Oiwī: the journey home', in Fforde, Hubert, & Turnbull (red.) *The dead and their possessions repatriation in principle, policy and practice.* Routledge: London
- Baudou, Evert. 1997. *Gustaf Hallström, arkeolog i världskrigens epok.* Stockholm
- Bohman, S. 1997. *Historia, museer och nationalism.* Stefan Bohman och Carlssons bokförlag 1997.
- Broadbent, N. 2002. Arkeologi, etik och samarbete i forskning. I *Vem äger kulturarvet. Anföranden vid konferens om återföringsfrågor vid Ájtte, Svenskt Fjäll- och Samemuseum, 6-8 juni 2000.* Duoddaris 20. Ájtte, Svenskt Fjäll- och Samemuseum. Jokkmokk.
- Broberg, Gunnar 1995. Statlig rasforskning. En historik över rasbiologiska institutet. I *Ugglan*, 4. Lunds Studies in the History of Science and Ideas. Lund.
- Budig, U., Zenker, R. och G. Stadtlander. 1999. *Naturalienkabinett Waldenburg.* Heimatmuseum und Natrualienkabinett Waldenburg. Sächsische Museen Band 7 1999.
- Culture, Media and Sport Select Committee. 2000. *Culture, Media and Sport- Seventh Report.* House of Commons (UK).
- Dagens Nyheter, faktaruta. 2003-08-26
- Dahlberg, Gunnar & Sten Wahlund. 1941. *The race biology of the Swedish Lapps Part 2.* Anthropometrical survey by Gunnar Dahlberg & Sten Wahlund, Uppsala.
- Düben, G. von. 1873. *Om Lappland och Lapparne. Företrädesvis de Svenske. Ethnografiska studier.* 2:a uppl. Stockholm 1973, 1:a uppl. 1873 Stockholm.
- During Ebba 1993. Osteologi. Benens vittnesbörd. I *Arkeolgraphica*, red. Kristina Ambrosiani. Gamleby.
- Edbom, G. 2003. *Tillsynsplan för Báddosdievvá offerplats. Jukkasjärvi socken, Kiruna kommun, Lappland Norrbottens län.* Ájtte, Svenskt Fjäll- och Samemuseum. Arkeologisk rapport 2003:3.
- Ekman, J. & Iregren, E. 1984. Archaeo-zoological investigations in Norhern Sweden. *Early Norrland* 8. Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets akademien. Motala.
- Endere, M. L. 2002. The reburial issue in Argentina: a growing conflict. I *The dead and their possessions repatriation in principle, policy and practice.* Red. Fforde, Hubert, & Turnbull. Routledge: London
- Ericsson, R. 2004. Vems ben vems historia. *Dagens Nyheter* 2004-09-28
- Eriksson, M. 1997. *Är fem bävrrar fler än fyra älgar? En studie i representativitet av osteologiskt material från norrländska boplatser.* D-uppsats i Arkeologi. Arkeologiska institutionen vid Lunds Universitet. Lund.
- Fforde, C. & Hubert. 2002. Introduction: the reburial issue in the twenty-first century. I *The dead and their possessions repatriation in principle, policy and practice.* Red. Fforde, Hubert, & Turnbull. Routledge, London
- Förordning (1997:1172) med instruktion för Statens historiska museer.

- Gaben an die Residenz. Ethnographische kostbarkeiten aus den kurfürstlich königlichen sammlungen Dresdens.* Ausstellung des museums für völkerkunde Dresden. Staatliche ethnographische sammlungen Sachsen. 2004. Dresden.
- Gould, S.J. 1983. *Den felmätta människan.* Stockholm.
- Heinerud, J. 2002. *Soejvengelle. Rapport över arkeologisk undersökning av samisk grav. RAÄ 195:1, Tärna socken, Storumans kommun, Västerbottens län.* Arkeologisk rapport. Västerbottens museum/Uppdragsverksamheten.
- Hill, R.L. 2004. *The Oregonian, August 06, 2004.* Se i dokumentet om Kennewickmannen. Kopia finns på Åjtte.
- Holden, C. 2004. Kennewick Man. Court battle ends, bones still off-limits. I *Science*, vol. 305, 30 July 2004.
- Hård, C. 2000. Samiska skallar i lagerlådorna. Västerbottens Kuriren. 2000-02-22
- Iregren, I. 2002. Hur bevara samernas biologiska historia? *Vem äger kulturarvet. Anföranden vid konferens om återföringsfrågor vid Åjtte, Svenskt Fjäll- och Samemuseum, 6-8 juni 2000.* Duoddaris 20. Åjtte, Svenskt Fjäll- och Samemuseum. Jokkmokk.
- Jennische, A. 2004. Kranier åter till Australien, *Dagens Nyheter*, 2004-09-28
- Jomppanen, T. 2002. Samemuseet i Enare och samernas kulturarv i Finland. *Nordisk Museologi 2002:2* s. 32-33
- Jonsson, S. 2004. Aboriginer prisar svenskt samarbete, *Dagens Nyheter* 2004-09-28
- King, A. 2004. *Tri-City Herald, August 06, 2004.* Se i dokumentet om Kennewickmannen. Kopia finns på Åjtte
- Kjellström, R. 1998. Nordiska museets sameforskning. I *Nordiska museet under 125 år.* Nordiska museets förlag. Stockholm
- Knutsen, N.M. & P. Posti. 2002. *La Recherche. En ekspedisjon mot nord.* Tromsø. Kulturdepartementet 2003. *Detta är kulturdepartementet.* Regeringskansliet, Kulturdepartementet, Stockholm
- Legget, J. 2000. *Restitution and repatriation: guidelines for good practice* (MGC Guidelines for good practice) London: Museums and Galleries Commission.
- Lindqvist, S. 2003. Lämna tillbaka skeletten! *Dagens Nyheter* 2003-08-25
- Lindqvist, S. 2004. Om Marita hade varit aborigin. *Dagens Nyheter* 2004-08-27
- Ljungström, O. 2004. *Oscariansk antropologi. Etnografi, förhistoria och rasforskning under sent 1800-tal.* Bohus.
- Lundborg, H. 1932. *The race biology of the Swedish Lapps Part 2.* With the collaboration of K B Wiklund, Uppsala.
- Lundmark, L. 2003. Fler skelett i garderoben. *Dagens Nyheter* 2003-08-28
- Lundmark, L. 2002. "Lappen är ombytlig ostadig och obekvä..." Svenska statens samepolitik i rasismens tidevarv. Umeå.
- Manker, E. 1938. *Die lappische zaubertrommel. Eine ethnologische monographie. I. Die trommel als denkmal materieller Kultur.* Nordiska Museet: Acta Lapponica. I. Stockholm.
- Manker, E. 1950. *Die Lappische zaubertrommel. Eine ethnologische monographie. II. Die trommel als urkunde geistigen lebens.* Nordiska Museet: Acta Lapponica. VI. Uppsala
- Manker, E. 1957. *Lapparnas heliga ställen.* Kultplatser och offerkult i belysning av Nordiska Museets och landsantikvariernas fältundersökningar. Acta Lapponica 13. Stockholm.
- Minnhagen-Alvsten M. 2002, Reflexioner kring återförande av kulturarv till dess ursprungsplats. *Nordisk Museologi 2002:2*, s.49-57
- Mulk, I-M. & M. Nilsson. 1980. "Samerna och museerna i Sverige. En översiktlig inventering av samiska föremålssamlingar i Sverige". Nordiska Samerådets Museinämnd.

- Mulk I-M. 2002. Samiska museer och förvaltningsorgan – identitet och kulturarv. I *Vem äger kulturarvet? Anföranden vid konferens om återföringsfrågor vid Åjtte, Svenskt Fjäll- och Samemuseum 6-8 juni 2000*. Duoddaris 20. Jokkmokk.
- Nyström, B. 1998. Ansvarsmuseet. *Nordiska museet under 125 år*. Stockholm
- Quigley, C. 2001. *Skulls and skeletons: human bone collections and accumulations*. McFarland and company, Inc Publishers: North Carolina.
- Rapport från Kulturrådet 1986:1, *Museisverige, en beskrivning av Sveriges museiväsende utifrån statistiska uppgifter för år 1983*. Statens kulturråd. Stockholm.
- Rapport från Kulturrådet 1986:3. *Museiförslag : Kulturrådets överväganden och förslag angående de centrala museernas uppgifter och ansvar för landets museiväsende*. Statens kulturråd. Stockholm.
- Ranta-Rönnlund, S. 1971. *Nådevalpar. Berättelser om nomader och nybyggare i norr*. Stockholm.
- Regeringens proposition 1996/97:3*. Kulturpolitik.
- TRegeringens proposition 1998/99:114T* Kulturarv - kulturmiljöer och kulturföremål.
- Regeringsbeslut nr 55, 2003-12-11, Ku2003/2590/Sam* (delvis) m.fl. Kulturdepartementet. Regeringen.
- Retzius, A. och C.M. Fürst. 1902. *Anthropologia suecica. Beiträge zur Anthropologie der Schweden nach den auf Veranstaltung der schwedischen Gesellschaft für Anthropologie und Geographie in den Jahren 1897 und 1898 ausgeführten Erhebungen*. Stockholm 1902.
- Samefolkets egen tidning 1925. Nr 3. s 21. Undersökning av sames rasförhållanden.
- Samefolkets egen tidning 1933. Nr 1, årgång 15, s. 7. Samefolket i vetenskaplig belysning.
- Sametingsplanen 2002-2005, Samediggi, Norge
- Schanche, A. 2002. Museer, gjenstander, rettigheter. I *Vem äger kulturarvet? Anföranden vid konferens om återföringsfrågor vid Åjtte, Svenskt Fjäll- och Samemuseum 6-8 juni 2000*. Duoddaris 20. Jokkmokk.
- Simpson, M. 2002. The plundered past: Britain's challenge for the future, i *The dead and their possessions. Repatriation in principle, policy and practice*. Red. Fforde, Hubert, & Turnbull. Routledge, London
- SFS 1988:950. Lag (1988:950) om kulturminnen mm.
- SOU 1994:51. *Minne och bildning. Museernas uppdrag och organisation. Museiutredningens betänkande*. Stockholm.
- SOU 1994:51. Bilaga 1. *Minne och bildning*. Per-Uno Ågren. Stockholm.
- SOU 1995:128. *Kulturegendomar och kulturföremål. Delbetänkande av kulturarvsutredningen*. Stockholm.
- Strandberg, L. 2003. Ulvskog tvekar om stulna skelett. *Dagens Nyheter* 2003-08-26
- Strandberg, L. 2003. Stulna aboriginskelett återförs till Australien. *Dagens Nyheter* 2003-08-30
- Svanberg, I. & M. Tydén. 1999. *I nationalismens bakvatten*. Om minoritet, etnicitet och rasism. Studentlitteratur. Lund.
- Sörlin, S. 1998. Artur Hazelius och det nationella arvet under 1800-talet. I *Nordiska museet under 125 år*. Nordiska museet, s. 17-39.
- Trigger B.G. 1993. *Arkeologins Idéhistoria*. Stockholm/Stehag.
- TT Aboriginskelett återbördas nästa år. *Dagens Nyheter* 2003-08-26
- Watkins, J. 2002. Artifactual awareness: Spiro Mounds, grave goods and politics, i *The dead and their possessions. Repatriation in principle, policy and practice*. Red. Fforde, Hubert, & Turnbull. Routledge: London

- Westaway, M. & A. Burns, 2001. Investigation, documentation and repatriation of aboriginal skeletal remains: case studies from the Goolum Goolum aboriginal co-operative community boundary, Victoria, Australia', i *Human remains conservation, retrieve and analysis*. Red. Williams, E. Proceedings of a conference held in Williamsburg, VA Nov 7-11th 1999. BAR International Series 934: 2001
- Westberg, K. 2002. Totempålen – en levande historia. I *Med världen som ryggsäck. Samlingarnas väg till Etnografiska museet*. Red. Östberg, W. Etnografiska museet 2002.
- Ågren, P-U. 1994. Minne och bildning, Museernas uppdrag och organisation. *SOU 1994:51* Museiutredningens betänkande. Bilagedel. Om museers samhällsuppdrag. bilaga 1, s. 7-28.

Opublicerat material, muntlig information, e-post, brev och föredrag

- Bousbaa, A. Kanslist, Musée de l'Homme, Paris. Muntlig information 2004-06-14
- Björklund, A. Museichef, Etnografiska museet Stockholm. Information via e-post 2004-11-18
- Brundin, E. Intendent, Nordiska museet. Muntlig information 2005-01-19, 2005-01-25.
- De Sike, Chef för avdelningen för Europeiska samlingarna, Musée de l'Homme. Information via e-post 2004-05-25.
- Drenzel, L. 1:e antikvarie, osteologi, Statens Historiska Museum, Stockholm. Muntlig information 2004-09-27.
- Celin, U & H. Lindström Kolsmyr. Obubl. *Projekt Anatomi – Arkeologi. Redovisning av resultaten från genomgången och flytten av Lunds anatomiska samlingar hösten 1995 och våren 1996*. Lunds osteologiska skrifter nr. 1. Arkeologiska Institutionen, Lunds Universitet.
- Ewing, A. Antikvarie, arkeologi, Statens Historiska Museum, Stockholm. Information via e-post, 2004-12-23, 2005-01-11, 2005-01-14.
- Fornminnesregistret, Riksantikvarieämbetet
- Heinerud, J. Arkeolog, Västerbottens museum. Muntlig uppgift 2004-11-15.
- Iregren E. Professor, Historisk osteologi, Lunds universitet. Brev till Åjtte 1998-07-30. Dnr 2000/111.
- Lidén, K. Professor, Arkeologiska forskningslaboratoriet, Stockholms universitet. Information via e-post 2004-10-28.
- Metelius, I. Intendent, Åjtte, Svenskt Fjäll- och Samemuseum. Samiska museer – inte bara återföringsfrågor. Föredrag på Museiveckan i Umeå 2001-03-20.
- Murray, A. Intendent, Etnografiska museet Stockholm. Muntlig uppgift 2004-11-16.
- Olsson, Y. Antikvarie, Lunds Universitets Historiska museum. Information via e-post, 2005-01-17.
- Robbe. B. Intendent, Musée de l'Homme, Paris. Muntlig uppgift 2004-06-15.
- Stångberg, A. i tryck. Soejvengeelle. En samisk grav i Vapsten.

Referenser till Internet sidor

- Bray, Tamara 2003. Repatriation: A clash of word views. Smithsonian institution. National museum of natural history. <http://www.mnh.si.edu/arctic/html/repattb.html> . Kopia finns på Åjtte.
- Ekonomistyrningsverkets hemsida 2004: <http://www.esv.se>
- Kulturrådets hemsida oktober 2004: <http://www.kulturradet.se>. Kopior finns på Åjtte.
- ICOM:s hemsida 2004: <http://icom.museum>. Kopia finns på Åjtte
- Länsstyrelsernas hemsida 2004 <http://www.lst.se>. Kopia finns på Åjtte
- National NAGPRA FY03 Annual Report 2003
www.cr.nps.gov/nagpra/documents/nnreport0310.pdf . Kopia finns på Åjtte.

National park service hemsida oktober 2004: <http://www.cr.nps.gov/aad/kennewick/>. Kopia finns på Ájtte.

Nordiska museets hemsida 2004: <http://www.nordiskamuseet.se>

Regeringskansliets hemsida 2004: <http://www.regeringen.se>. Kopior finns på Ájtte.

Riksantikvarens hemsida 2004:
http://www.riksantikvaren.no/kulturminneforvaltningen/samiske_kulturminner. Kopia finns på Ájtte.

Riksantikvarieämbetets hemsida 2004: <http://www.raa.se>. Kopia finns på Ájtte.

Riksdagens hemsida 2004: <http://www.samhallsguiden.riksdagen.se>

Sametingets hemsida 2004: <http://www.sametinget.se>. Kopia finns på Ájtte.

Statens kulturråds hemsida 2004: <http://www.kulturradet.se>

Statsliggaren 2004. Ekonomistyrningsverkets hemsida 2004: <http://www.esv.se>

Svenska Arkeologiska Samfundets hemsida 2004: <http://www.arkeologiskasamfundet.nu>. Kopia finns på Ájtte

UNESCO:s hemsida 2004 www.unesco.org

UNESCO:s hemsida 2004 www.unesco.org Convention on the means of prohibiting and preventing the illicit import, export and transfer of ownership of cultural property.

UNIDROIT The International Institute for the Unification of Private Law 2004:
<http://www.unidroit.org>. Kopia finns på Ájtte.

University of Washington's Burke Museums hemsida oktober 2004:
<http://www.washington.edu/burkemuseum/kmanupdate.html> . Kopia finns på Ájtte.

Vetenskapsrådets hemsida om forskningsetiska riktlinjer 2004: <http://www.codex.uu.se>. Kopia finns på Ájtte

Förteckning över bilagor

- 1) Exempel på aktiviteter på offerplatser, ur Ernst Manker *"Lapparnas heliga ställen"* (1957)
- 2) Sammanställning över samiska trummor från Mankers *"Die Lappische Zaubertrommel"* (1938)
- 3) Sammanfattning av *"Samerna och museerna i Sverige. En översiktlig inventering av samiska föremålssamlingar i Sverige"* (1980).
- 4) Sammanfattning av inventering av äldre samiskt skelettmaterial i svenska samlingar, 1984
- 5) Enkät till Svenska museer, institutioner, sameföreningar, samegårdar, hembygds gårdar, hembygdsföreningar, fornminnesföreningar.
- 6) Enkät till Europeiska museer
- 7) Adresslista för utskick av enkät
- 8) Lista över svar från Svenska museer, institutioner, sameföreningar, samegårdar, hembygds gårdar, hembygdsföreningar och fornminnesföreningar som svarat på enkäten.
- 9) Lista över svar från Europeiska museer.
- 10) Lista över de besökta museernas samlingar.